

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА**

УДК: 008 (575.3) (09)

Ба ҳуқуқи дастнавис

АЛИШЕРИ АМИРХОН

**ҲАЁТИ ФАРҲАНГИИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ДАР
СОЛҲОИ СОҶИБИСТИҚЛОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(СОЛҲОИ 1991-2016)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 07.00.02- Таърихи ватанӣ
(таърихи халқи тоҷик)

Душанбе-2022

Диссертатсия дар кафедраи идораи давлатӣ ва таърихи умумии Донишгоҳи давлатии Данғара омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ:	Расулиён Қ.Р. , доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Муқарризони расмӣ:	Абдулло М. , доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ Бобохонов М. , профессори кафедраи таърихи ва ҳуқуқи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур
Ташкилоти тақриздиханд:	Донишгоҳи Давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Ҳимояи диссертатсия санаи ____ соли 2022, соати ____ дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-035 барои ҳимояи диссертатсияҳо оид ба дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯй ихтисос, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи марказии илмии ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) ва дар сомонаи расмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____ соли 2022 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таърих, профессор

Рачабов А.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуй таҳқиқот. Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла вилояти Хатлон аз рӯзҳои аввали ба даст даровардани истиқлолият дар риштаи фарҳанг ба мушкилот дучор гардид. Ин амр бо фурӯпошии ИҶШС ва ба бухрон дучор гардидани ҷумҳури бастагӣ дошт. Вазъи нуговорро сар задани ҷанги шаҳрвандӣ боз ҳам бухронитар намуда, бар асари ин ҳаводиси нангин ҳаёти фарҳангӣ дар ҷумҳури, ба хусус дар вилояти Хатлон, ки макони асосии сар задани нооромӣ буд, фалаҷ намуд. Аммо, новобаста ба ин мушкилот Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи фарҳангро яке аз самтҳои муҳими фаъолияти худ шуморида, то ҳадди имкон барои рушди фарҳанг чораандешӣ намуда, барои беҳтар намудани вазъи фарҳангии ҷумҳури, аз ҷумла вилояти Хатлон санадҳои меъриро ҳуқуқи ро қабул намуд.

Ба анҷом расидани ҷанги шаҳрвандӣ, ба тадриҷ ба сӯи оромӣ гаравидани вазъи сиёсӣ ва рушди нисбии иқтисодиёт ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият фароҳам овард, ки барои муътадил гардидани ҳаёти фарҳангӣ маблағҳои заруриро ҷудо намояд. Бо дарёфти маблағ дар вилояти Хатлон, пеш аз ҳама дар водии Вахш иншооти фарҳангӣ, аз ҷумла бинои хароби макотиб барқарор шуданд, ки ин мар барои пешрафти бахшҳои дигари соҳа дар вилоят таъсир гузошт.

Мубрамаи ва зарурияти таҳқиқи проблемаҳои вазъи фарҳангии вилояти Хатлонро метавон чунин арзёбӣ намуд:

1. Соҳаи фарҳанг ҳамеша ва пайваста дар мадди назари роҳбарияти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Мо инро аз суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бараъло ва ба таври возеҳу равшан мушоҳида мекунем. Ӯ дар суҳанрониҳои фарҳангу маорифро муҳимтарин рӯкни ҳастии миллату давлат тавсиф карда, зимни таҳлилу таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни он, барои рушди минбаъдаи соҳаи фарҳанг дастуру ҳидоятҳои муҳим медиҳад. Аммо дар соҳаи таҳсилоти умумии вилояти Хатлон то ба ҳол мушкилоте вучуд доранд, ки ҳалли фаврии онҳо ноғузир аст.

2. Ҳарчанд барои пешрафти муассасаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбии махсус ва олии вилояти Хатлон Ҳукумати Тоҷикистон ва мақомоти ҳокимияти иҷроияи ин вилоят корҳои зиёдеро ба анҷом расониданд, аммо дар ин соҳа низ каму кистҳои

зиёде вучуд доранд, ки ин норасоихо дар сифати пасти таълим, дониши нисбатан пасти донишҷӯён, камбуди устодони дарача илмӣ ва унвондор ва ғайра зоҳир мегардад.

3. Таъкиди ин нукта лозим аст, ки дар солҳои истиқлол соҳаи адабиёт, васоити ахбори омма, муассисаҳои фарҳангӣ, аз қабилӣ театр, дастаҳои мусиқӣ, китобхона, осорхона, хонаҳои фарҳанг, клубу боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар вилояти Хатлон аз рушди нисбӣ бархӯрдор гардиданд. Аммо дар ин риштаҳо низ камбудиҳои зиёде ба чашм мерасанд, ки таълифи осори пастсифати адабӣ, коҳиши теъдоди таъбу нашри матбуоти даврӣ, норасоии мутахассисони касбӣ ва соҳибтаҷриба дар театрҳои касбии вилоят, камбуди асбобу анҷоми хунарӣ дар театру ансамблҳои хунарӣ, таъмирталаб будани бархе бинои китобхона ва осорхонаҳо, сол то сол кам шудани теъдоди китобу маҷаллаҳои маҳфуз дар китобхонаҳои вилоят, маоши пасти кормандони соҳаи фарҳанг аз ин қабиланд.

Ҳамин тавр, мубрамии мавзуи таҳқиқот дар он аст, ки новобаста аз дастовардҳои фарҳангии замони истиқлол дар вилояти Хатлон проблемаҳои зиёде вучуд доранд, ки ҳалли онҳо бе таҳқику ташҳиси чиддии илмӣ, арзёбии ҳолисона ва пешниҳодҳои мушаххаси амалӣ намудан имконнопазир аст.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Адабиёти илмиро доир ба мавзуи таҳқиқот шартан метавон ба чанд гурӯҳ ҷудо намуд: китобҳо, мақолаҳои илмӣ ва диссертатсияҳо.

Проблемаҳои асосии ҳаёти фарҳангии замони истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла вилояти Хатлон дар китоб, мақола ва суҳанронҳои мутааддиди Асосгузори сулҳу ваҳдат-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон¹ инъикос шуданд.

Дар китобҳои «Таърихи халқи тоҷик»². «Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол»³; «Маорифи Тоҷикистон дар солҳои

¹ Раҳмон Э. Роҳнамои маориф. Душанбе, 2011. 125с. ; Ҳамон муаллиф. Рушди маориф асоси таҳмири арқони давлат. Душанбе, 2009. 324с. ; Ҳамон муаллиф. Низоми соҳаи маориф асоси рушди ҷомеа аст: Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмонов дар мулоқот бо кормандони соҳаи маорифи кишвар (22-юми декабри соли 2005). Душанбе, 2006.80с. ; Ҳамон муаллиф . Фарҳанг ҳастии миллат аст: Суҳанронии Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар мулоқот бо зибӣёни мамлакат (20-уми марти соли 2011). Душанбе, 2011. 37с.

² «Таърихи халқи тоҷик». Ҷ. VI. Душанбе, 2011. 688с.

³ Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. Душанбе, 2016. 436с.

истиклолият»¹, «Таърихи халқи тоҷик»², «Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолият»³, «Театр ва истиқлолият»⁴, ки доир ба паҳлуҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудаанд, дар бораи вазъ ва дастовардҳои фарҳангии замони истиқлол дар вилояти Хатлон баъзе ишораҳо доранд.

Дар китобҳои «Кӯлоб»;⁵ «Энсиклопедияи Фарҳор»;⁶ У. Шерхон⁷, Д. Шарифов, Р. Содиков⁸, Д. Шарифов, А. Абдулзод⁹, Ф. Муҳамадалӣ¹⁰, С. Сабзаев, Ҳ. Муродиён¹¹, Н. Асоев, Ҳ. Абдуназаров¹², З. Кабутов, М. Махсумов¹³ бевосита паҳлуҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии манотиқи гуногуни вилояти Хатлонро инъикос менамоянд.

Дар китоби энсиклопедияи «Кӯлоб» роҷеъ ба марокизи таълимӣ, илмӣ, адабӣ ва ҳунарии минтақаи Кӯлоб, ҳамчунин, зиндагиномаи аҳли илму адаб ва ҳунари ин минтақа маводди мушаххасу муфид гирдоварӣ шудааст. Китоби «Энсиклопедияи Фарҳор» низ доир ба вазъи адабу ҳунар ва зиндагиномаи ашхоси маъруфи ин соҳа матолиби ҷолиб дорад. У. Шерхон дар китобаш доир ба аҳли фарҳанги ноҳияи Данғара маълумот дода, аз осори манзуми адибони муқими ин ноҳия намуна овардааст. Донишманди дигар Р. Содиков дар радифи бозтоби вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодии ва ҳаёти фарҳангии ноҳияи Шамсиддини Шохин дар асараш зиндагиномаи аҳли фарҳанг ва ашъори шоирони муқими ноҳияро муаррифӣ намудааст. Дар китоби Ф. Муҳамадӣ фаъолияти Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, Донишгоҳи давлатии энергетикӣ Бохтар, Коллеҷи омӯзгорӣ Бохтар, Коллеҷи тиббии Бохтар, рӯзнамаи

¹ Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. Душанбе, 2006. 226с.

² Ҳотамов Н., Довудӣ Д., Муллоҷонов С., Исоматов М. Таърихи халқи тоҷик. Душанбе, 2011. 643с.

³ Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолият. Душанбе, 2016.

⁴ Табаров М. Театр ва истиқлолият. Душанбе, 2011.

⁵ Кӯлоб. Энсиклопедия. Душанбе, 2006. 636с.

⁶ Энсиклопедияи Фарҳор. Душанбе, 2011. 539с.

⁷ Шерхон У. Данғара, Душанбе, 2005. 736.

⁸ Содиков Р. Равзанаи субҳ. Душанбе, 2002. 166с.

⁹ Абдулзод А. Ҷозималик сарзамини мардуми сарбаланд. Ҷозималик, 2001. 203с.

¹⁰ Муҳамадалӣ Ф. Қўрғонтеппа-нигини Вахшонзамин. Душанбе, 2007. 192с.

¹¹ Сабзаев С., Муродиён Қ. Фуруғи ирфони Вахшонзамин. Душанбе, 2003. 224с.

¹² Асоев Н., Абдуназаров Ҳ. Ахтар. Душанбе, 2010. 101с.

¹³ Кабутов З., Махсумов М. Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ-драмавии ноҳияи Данғара. Душанбе, 2003. 92с.

«Набзи Қўргонтеппа», радио ва телевизиони вилоят, маҳфили адабии «Гулбарг»-и шаҳри Бохтар, Театри давлатии музикъ-мазҳакавии ба номи А. Муҳаммадҷонови шаҳри Бохтар, осори таърихию фарҳангии шаҳри Бохтар то соли 2007 дар ҳаҷми чанд саҳифа бозтоб ва намунаи ашъори шоирони муқими шаҳри Бохтар муаррифӣ шудааст. Китоби С. Сабзаев ва Ҳ. Муродиён ҳовии таърихи таъсис ва роҳи тайнамудаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав то соли 2003 мебошад. Дар китоби Н. Асоев ва Х. Абдуназаров таърихи панҷсолаи филиали Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шоҳтемур дар ноҳияи Данғара бозтоб шудааст. Китоби З. Кабутов ва М. Махсумов фаъолияти Театри ҷумҳуриявии музикъ-драмавии ноҳияи Данғараро то соли 2003 инъикос менамояд. Дар мақолаҳои таълифии С. Саматов¹, З. Алифбеков², Ф. Раҳимов³, З. Шарифов⁴, Шарифов⁴, Қ. Расулиён⁵ ва чанд тани дигар паҳлуҳои муҳталифи ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон, баҳус вазъи маориф дар ин минтақа мавриди баррасӣ қарор гирифтанд.

Тайи чанд соли охир дар мавриди вазъ ва дастовардҳои фарҳангии мардуми тоҷик дар замони истиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон чандин рисолаи номзадӣ таълиф ва ҳимоя шуданд.⁶ Мутаассифона, дар ҳеҷ кадоми онҳо ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон мавриди таҳлилу таҳқиқи амиқ қарор нагирифт. Магар ин

¹ Саматов С. Квотгаи президентӣ: бемасъулиятӣ дар қабули довталабон// Омӯзгор.

² Алифбеков З. Инкишофи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳои истиқлолият // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. Душанбе, 2006. С. 59-85.

³ Раҳимов Ф. Мактаби олий: мушқилот ва зарурати ислохот // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. Д., 2006.С. 95-104.

⁴ Шарифов З. Ислоҳоти маориф: пешравӣ, мушқилот ва пешниҳодот// Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлол. Душанбе, 2006. С. 105-126.

⁵ Расулиён Қ.Саҳми созмонҳои байналмилалӣ дар бунёд ва босозии макотиби Тоҷикистон// Осори мунтахаб Ҷ.1. Душанбе, 2014.С. 557-575.

⁶ Рашидов Т. Осуществление реформы обще образовательной школы в Республики Таджикистан (1991-2011). Душанбе, 2012; Сабуров С. М. Вклад вузов Республики Таджикистан в подготовку педагогических кадров (1991-2012). Душанбе, 2012; Абдулхамид Ф. Развитие культуры Республики таджикистан в годы независимости (1991-2016). Душанбе, 2017; Хасанова М. М. Музыкальная жизнь Таджикистана в конце XX- XXI вв. Душанбе, 2018; Хусейнзаде М. О. Народное образование Республики таджикистан в период суверенитета (1991-2001). Душанбе, 2002 ва ғайра.

ки дар бархе аз онҳороҷеъ ба ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон ишораҳои кӯтоҳе мушоҳида мешавад.

Ҳамин тавр, бояд изҳор намуд, ки то ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон ба таври амиқу комил мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст.

Тавсифи умумии диссертатсия

Робитаи рисола бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаҳорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи идораи давлат ва таърихи умумии Донишгоҳи давлатии Данғара барои солҳои 2016-2020 ба иҷро расид.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот инъикоси ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон дар солҳои истиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки дар робита ба ин вазифаҳои зерин муайян шудаанд:

1. Инъикоси раванди татбиқи ислоҳот дар мактаи макотиби таҳсилоти умумӣ, натиҷа, каму костӣ ва дурнамои он.

2. Баррасӣ ва таҳқиқи вазъи таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ ва олий.

3. Муайян намудани вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди адабиёт, васоити ахбори омма ва нақши онҳо дар пешрафти ҳаёти маънавии мардум.

4. Таҳқиқи ҳунари театрию мусиқӣ ва муайян намудани проблемаҳои рушди минбаъдаи онҳо.

5. Ошкор намудани камбудию норасоии муассисаҳои фарҳангии вилоят.

6. Таҳлили вазъи фаъолияти муассисаҳои маданӣ-равшаннамоии вилояти Хатлон, аз қабилӣ китобхона, осорхона, қасри фарҳанг, клубу боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ва нишон додани дастовард ва камбудии онҳо.

7. Пешниҳоди тавсияҳо барои бартараф намудани камбудии ва рушди ояндаи соҳаи фарҳанг дар вилояти Хатлон.

Предмети таҳқиқот ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон дар солҳои истиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст.

Объекти таҳқиқот таҳаввулоти фарҳангӣ дар соҳаи маориф, адабиёт ва санъати вилояти Хатлон дар солҳои истиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст.

Заминаҳои методологии рисола. Асоси методологӣ ва назариявии таҳқиқоти рисолаи илмиро принсипу усулҳои маъмули маърифатӣ дар илми муосири таърих – таърихият, системанокӣ, масъалагузорӣ, объективият ва бегаразӣ дар асоси арқому омор

ташкил медиҳад. Ин принципҳо дар ҳамбастагӣ ба мо имкон доданд, ки сабаб ва пайомади рӯйдодҳои таърихӣ, самт ва вижагиҳои ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлонро дар марҳалаи мавриди таҳқиқ баррасӣ намоем. Бо шинохти таърихӣ-ҳуқуқӣ ва шеваи кӯшиш муаллиф кӯшиш дорад, ки сатҳи таҳаввулоти объекти таҳқиқот ва тағйироти рухдодаро мушаххас, муқоиса ва тамоюли рушди онро муайян намояд.

Пояи назариявии таҳқиқот аз вазифаҳои дар назди худ гузошташуда иборат аст, ки ба принципҳои объективӣ, таърихият, мушаххасӣ, бо равишҳои арзишманд ба рӯйдодҳо асос ёфтааст.

Асоси сарчашмавии таҳқиқот. Сарчашмаҳои асосие, ки барои навиштани рисола истифода шуд, суҳанронӣ ва баромадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводди Бойгонии давлатии марказии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводди бойгонии ҷорӣи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои Раёсати маорифи вилояти Хатлон, Раёсати фарҳанги вилояти Хатлон, ҳамчунин, ҳисоботи панҷсола ва солони донишгоҳу донишқада, коллеҷу омӯзишгоҳ ва дигар муассисаҳои илмӣ фарҳангии вилояти Хатлон ба шумор меравад, ки онро метавон ба чанд гурӯҳ ҷудо намуд:

Ба гурӯҳи якум ҳуҷҷатҳои расмӣ давлатӣ ва меъёрӣ-ҳуқуқӣ чун Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон¹, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»², Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг»³, Барномаи давлатии рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон⁴, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма»⁵, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобхонаҳо»⁶ ва ғайра дохил мешаванд. Гурӯҳи дуюм шомили асарҳои Асосгузори

¹ Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2012.

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”. Душанбе, 2013. 179с.

³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” // Ахбори Маҷлиси Олӣ. 1997, № 23-24.

⁴ Барномаи давлатии рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон //Баҳори Аҷам. 2006, №11.

⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон .“Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма”. Душанбе, 2008. 80с.

⁶28 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти китобхонаҳо” // Ахбори Маҷлиси Олӣ. 2003, №7.

сулху ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон¹ аст.

Ба гурӯҳи сеюм маводди Бойгонии давлатии марказии Ҷумҳурии Тоҷикистон,² Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон,³ Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон,⁴ ҳисоботи Раёсати маорифи вилояти Хатлон, Раёсати фарҳанги вилояти Хатлон,⁵ донишгоҳ, донишкада, коллечҳо, литсейҳои касбӣ-техникӣ ва дигар муассисаҳои фарҳангии вилояти Хатлон дохил мешаванд.

Гурӯҳи чаҳорум шомили маводди омори⁶, ва маҷмӯи санаду гузоришоти расмӣ аст.

Ба гурӯҳи панҷум маводди матбуоти даврӣ, аз қабилӣ рӯзнама ва нашрияҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон,⁷ Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон⁸ ва вилояти Хатлон дохил мешаванд.

9. Чаҳорҷӯби замони таҳқиқот охири асри XX – ибтидои асри XXI-ро фаро мегирад. Дар ин давра ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври амиқ тағйир ёфт. Давраи мавриди назарро аз лиҳози дараҷа ва сатҳи рушди фарҳанги вилоят метавон ба се марҳала чудо кард.

¹ Раҳмонов Э. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат. Душанбе, 2009. 334.; Ҳамон муаллиф. Роҳнамои маориф. Душанбе, 2011. 152с.

²Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҷ. 360. Номгӯи 21, парвандаи 1185, варақаи 24; Ҳамонҷо. Фонди 360. Номгӯи 21, парвандаи 1219, варақаи 28; ҳамон ҷо. Фонди 360. Номгӯи 21. Парвандаи 1211. Варақаи 95.

³ Бойгонии ҷорӣ Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи солона барои солҳои таҳсилӣ 1992-1993. Папкаи №23. 150с.; Ҳамон ҷо. Ҳисобот барои солҳои 2010-2011. Папкаи №21. 120с.

⁴ Бойгонии ҷорӣ Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 1995 ва фаъолияти минбаъда соли 1996. 28с.; Ҳамон ҷо. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2009 ва фаъолияти минбаъда дар соли 2010. 34с.

⁵ Бойгонии ҷорӣ Раёсати фарҳанги ҳукумати вилояти Хатлон. Маводи солҳои 1997-2016.

⁶ Маълумоти омории соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли таҳсилӣ 2011-2012. Душанбе, 2012. 29с.; Маҷмӯаи омории соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли таҳсилӣ 2013-2014. Душанбе, 2014. 316с.; Омори вилояти Хатлон дар солҳои 2011-2016. Бохтар, 2017. 177с.; Тоҷикистон: 25 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи омори. Душанбе, 2016.

⁷ “Маорифи Тоҷикистон”, “Омӯзгор”.

⁸ “Тоҷикистон”, “Адабиёт ва санъат”, “Баҳори Аҷам”.

1. Солҳои 1991–1997. Аз соли 1992 то соли 1997 дар худуди вилояти Хатлон, бахус минтакаи водии Вахш чанги шаҳрвандӣ идома дошт, ки ин амали номатлуб сабаби таназзули тамоми соҳаҳои фарҳанг гардид.

2. Солҳои 1998–2003. Пас аз хомӯшавии шӯълаи чанги шаҳрвандӣ ва пойдор гардидани сулҳу ваҳдат марҳалаи барқарорсозии зерсохтори иҷтимоӣ оғоз гардид, ки ин амр барои рушди минъбадаи фарҳанги вилоят шароит фароҳам овард.

3. Аз солҳои 2004 ба баъд. Дар ин замон бо таҳияи қонуни барномаҳои гуногуни дарозмуддат заминаи ҳуқуқӣ барои рушди фарҳанг дар шароити нав фароҳам омад.

10. Худуди чуғуруфии таҳқиқот вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистонро фаро мегирад.

11. Навгонии илмӣ таҳқиқот

- диссертатсия нахустин кори таҳқиқотӣ аст, ки паҳлуҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон, аз қабилӣ маориф, адабиёт, матбуот ва дигар расонаҳои хабарӣ, театр, мусиқӣ, китобхона, музей, осорхона ва боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ фарор мегирад.

- дар рисола бори нахуст арқому омори бойгонӣ, таърихӣ, матбуоти даврӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд;

- таҳлилу баррасии вазъи маориф, аз қабилӣ макотиби таҳсилоти умумӣ, таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, таҳсилоти олий;

- таҳқиқи вазъи ҳаёти адабӣ;

- мавриди таҳқиқ қарор додани ҳунари театри ва мусиқӣ;

- таҳқиқ ва таҳлили вазъи муассисаҳои фарҳангӣ-равшаннамоӣ, аз қабилӣ китобхона, музей, хонаи фарҳанг, клуб ва боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ.

Ба химоя муқаррароти зерин пешниҳод мегардад:

1. Нақши асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушди ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон.

2. Хадамоти роҳбарияти мақомоти иҷроияти ҳокимияти давлатии вилоят ва шаҳру ноҳияҳо дар пешрафти фарҳанги вилоят.

3. Саҳми созмонҳои байналмилалӣ дар барқарорсозии биноӣ хароби муассисаҳои таълимӣ вилоят ва сохтмони муассисаҳои нави таълимӣ.

4. Таҳавуллот дар низоми маорифи вилояти Хатлон.

5. Рушди таҳсилоти олі дар қаламрави вилоят.

6. Саҳми адибон, матбуот ва расонаҳои хабарии вилоят дар пешрафти ҳаёти маънавии мардум.

7. Нақши муассисаҳои фарҳангию фарғатии вилоят чун театр, дастаҳои ҳунари, китобхона, музейҳ, хонаи фарҳанг, клубу боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар тарбияи ватандӯсти, инсондӯстӣ, зебопарастӣ ва ифтихори миллӣ.

Ифшо намудани каму костихои соҳаи гуногуни ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон ва пешниҳоди тавсияҳои ҷиҳати бартарарф кардани онҳо.

Аҳмияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Рисола аҳамияти илмӣ-назариявӣ ва амалӣ дорад ва натиҷаҳои бадастомада метавонад дар қорҳои илмӣ-таҳқиқотии муаррихон ҷиҳати муайян кардани равия, усул ва услубҳои таҳқиқот, ки ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти фарҳангӣ бахшида мешаванд, кумак расонад. Натиҷаи таҳқиқот метавонад барои анҷом додани таҳқиқоти нав дар омӯзиши таърихи замони истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳамчунин, дар дарсҳои лексионӣ ва амалии фанни «Таърихи халқи тоҷик» ба унвони «Курси махсус» дар макотиби олии ҷумҳури мавриди истифода қарор гирад.

Саҳми шахсии муаллиф дар натиҷагирии мавзӯ дар он аст, ки вай дар асоси маводди бойгонӣ ва оморӣ, осори таърихӣ, мақолаҳои матбуоти даврӣ бори аввал дар илми таърихи ватанӣ доир ба ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон таҳлили ҷомеъ ва таҳқиқоти илмӣ анҷом дод. Муаллиф натавон ба ҳаёти фарҳангии ин вилоятро ба риштаи таҳқиқ кашид, балки дар натиҷаи омӯзиши мукаммали вазъи ниҳодҳои гуногуни фарҳангӣ дар радифи дастовардҳои каму костихои соҳаро нишон дода, барои бартарарф намудани онҳо чанди тавсияи мушаххас пешниҳод намуд.

Апробатсияи диссертатсия. Дастанвиси рисола дар ҷаласаи васеи кафедраи идораи давлат ва таърихи умумии Донишгоҳи давлатии Данғара (Қарори №5, аз 24.12.2020) баррасӣ ва ба Ҳимоя тавсия гардид. Муаллиф мазмуни асосии рисоларо тариқи чанд мақола дар маҷаллаҳои илмӣ нашр кард, ки номи онҳо дар феҳристи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон сабт шудаанд. Ҳамчунин, муаллиф дар конференсияҳои ҷарсонаи апрелии ҳайати устодони Донишгоҳи давлатии Данғара аз мавзӯи мавриди таҳқиқ гузоришҳои илмӣ дод.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 159 саҳифаи матни компютерӣ таълиф шуда, аз муқаддима, 2 боб, 5

зербоб, хулоса, рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда
(бо 159 номгӯй) иборат аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАДҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамии мавзӯ, дараҷаи омӯзиш, ҳадаф ва вазифаҳои тадқиқот мушаххас, сарчашмаҳои мавриди истифода тасниф, навоарӣ ва аҳаммияти илмию амалии диссертатсия баён шудаанд.

Боби якуми диссертатсия «**Таҳаввулот дар низоми таълиму тарбия** аз ду зербоб иборат аст. Дар зербоби аввал «Дигаргуниҳо дар соҳаи маорифи вилояти Хатлон» муаллиф менигорад, фарҳанг ҳамеша ва пайваста дар мадди назари роҳбарияти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Мо инро аз суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бараъло ва ба таври возеҳу равшан мушоҳида мекунем. Ӯ дар суҳанрониҳояш фарҳангу маорифро муҳимтарин рукни ҳастии миллату давлат тавсиф карда, зимни таҳлилу таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни он, барои рушди минбаъдаи соҳаи фарҳанг дастуру хидоятҳои муҳим медихад. Аммо дар соҳаи таҳсилоти умумии вилояти Хатлон то ба ҳол мушкилоте вучуд доранд, ки ҳалли фаврии онҳо ногузир аст.

Ба андешаи муаллиф, зинаи таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ ва олии соҳаи маориф мавқеи муҳим дорад. Ин аст, ки дар тӯли солҳои истиклол аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як силсила санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ таҳия ва тасдиқ шуданд. Қормандони соҳаи маорифи вилояти Хатлон фаъолияти худро бар асоси ҳамин қарор ва қонунҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ мондаанд.

Муҳимтарин таҳаввулоти соҳаи маориф дар солҳои истиклоли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар радиҳои таҳия ва тасдиқи як силсила санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ҳамчунин, таъсиси макотиби типӣ нав, аз қабилҳои гимназия, литсей, коллеҷ, таъсиси квотаи президентӣ, қабули барномаҳои компютерикунонии мактабҳо, муқаррар намудани имтиёзҳо ба омӯзгорони ҷавон, таъсиси стипендияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, тадриҷан афзудани маблағгузорӣ дар самти рушди маориф, афзоиши бунёди мактабҳои нав, табдил додани донишқадаҳо ба донишгоҳҳо ва коллеҷҳо ба омӯзишгоҳҳои мухталифи таълимӣ ва дигар чорабиниҳои муҳим мебошанд, ки ҳамаи онҳо ба пешрафти соҳаи маорифи вилояти Хатлон мустақиман таъсир гузоштанд.

Дар тӯли солҳои истиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аксар шаҳру ноҳияҳои вилоят макотиби типии нав ба фаъолият оғоз карданд. Чунончи, соли 2015–2016 дар вилояти Хатлон 25 гимназия ва 21 литсей фаъолият менамуд. Аммо он нуқтаро бояд таъкид намуд, ки то ҳол муассисаҳои таҳсилоти типии нав дар пешрафти соҳаи маорифи вилояти Хатлон ҳанӯз ҷойгоҳи муносиб надоранд.

Дар тӯли давраи мавриди назари мо теъдоди умумии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва шумораи умумии хонандагону муаллимон ҳамасола дар ҳоли афзоиш буд. Чунончи, соли таҳсили 1991–1992 дар вилоят 962 муассисаи таҳсилоти умумӣ фаъолият менамуд, ки теъдоди умумии онҳо дар соли таҳсили 2016-2017 то 1328 адад афзуд. Шумораи умумии хонандагон аз 394,1 ҳазори соли 1992 дар соли 2016 ба 681 ҳазор ва теъдоди муаллимон аз 28,1 ҳазори соли 1991 дар соли 2016 ба 40,9 ҳазор расид.

Аммо дар радифи ин дастовардҳо дар ин соҳа норасоии зиёде ҷой доранд. Пеш аз ҳама, теъдоди муассисаҳои таълимии томақтабӣ нисбат ба афзоиши кӯдакон хеле кам аст. Дар бархе аз ноҳияҳои муассисаҳои таълимӣ дар биноҳои ҷамъиятӣ фаъолият менамоянд. Теъдод аз муассисаҳои таълимӣ ба сохтмони биноҳои иловагӣ ва таъмири асосӣ ниёз доранд. Кабинетҳои фаннӣ ва озмоишгоҳҳои мучаҳҳази таълимӣ ҳанӯз кифоя нестанд. Дар баъзе муассисаҳои таълимии вилоят муаллимони фанҳои ихтисосӣ намерасанд.

Зербоби дувуми боби аввал **«Вазъи таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ ва олий»** унвонҷӯ менависанд, ки пас аз фурупошии ИҶШС муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ ва олии вилояти Хатлон ба мушкилоти назаррас дучор шуданд. Барои бартараф кардани мушкилоти соҳа ва баланд бардоштани савияи дониши донишомӯзону донишҷӯён аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон як силсила ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ таҳия шуданд. Ин иқдом барои беҳтар шудани низоми таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ ва олии вилояти Хатлон таъсири мусбӣ расонд. Чунончи, дар ноҳияи Кубодиён Омӯзишгоҳи омӯзгорӣ таъсис дода шуд, Техникуми энергетикӣ Кӯрғонтеппа (Бохтар), омӯзишгоҳҳои омӯзгорӣ шаҳрҳои Кӯлоб ва Кӯрғонтеппа ба коллеҷ табдил ёфтанд. Дар муассисаҳои омӯзишии соҳаи тиб, фарҳангу кишоварзии ин зинаи таҳсилот низ тағйироти кулӣ ба амал омад. Омӯзишгоҳҳои тиббии шаҳрҳои Кӯлоб, Кӯрғонтеппа ба коллеҷи тиббӣ, совхоз-техникуми ба номи В. В. Куйбишеви ноҳияи Коммунистӣ ба коллеҷи махсусгардонидашудаи ноҳияи Бохтар табдили ном карданд.

Ҳамзамон, муассисаҳои ғайридавлатӣ, аз қабилӣ колледжҳои тиббӣ дар шаҳри Кӯлоб ва ноҳияи Ҳамадонӣ, техникаю иқтисодӣ дар шаҳри Кӯлоб ба фаъолият оғоз намуданд. Ҳамчунин, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ ба литсейҳои касбӣ-техникӣ табдил дода шуданд.

Шумораи умумии муассисаҳои таҳсилоти касбии ибтидоӣ ва миёнаи махсус низ дар солҳои мавриди назари мо афзоиш ёфт. Соли 2016 дар вилояти Хатлон 17 литсейи касбӣ-техникӣ ва 16 колледж фаъолият менамуд.

Дар соҳаи омӯзиши олии низ тағйироти кулӣ ба амал омад. Ба донишкадаҳои омӯзгории шаҳрҳои Кӯлоб ва Кӯрғонтеппа (Бохтар) мақоми донишгоҳ дода шуд ва донишгоҳу донишкадаҳои нав таъсис ёфтанд. Дар давраи истиқлолии кишвар шумораи макотиби олии вилояти Хатлон аз 2 адади соли 1991 ба шаш адад расид. соли 2016 дар ин муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ 29455 нафар донишҷӯ таҳсил мекарданд, ба онҳо 1421 нафар устод дарс медоданд. Ин муассисаҳоро 5810 нафар хатм намуданд, ки то ҳол аксари онҳо ба унвони мутахассиси дорой таҳсилоти олии дар ҷумҳурӣ фаъолият доранд.

Аммо новобаста ба ин дастовардҳо дар фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии вилояти Хатлон камбудию норасоиҳо ҷой доранд, ки муҳимтаринҳояшон чунинанд: камшумор будани устодони дараҷаи илмӣ ва унвондор; таълиф ва таҳия нашудани китобҳои дарсии таҳассусӣ дар бархе донишгоҳ ва донишкадаҳои вилоят; ба талаботи давраи замони ҷавобгӯ набудани дониши теъдод аз устодон; татбиқи нашудани қарордодҳои дуҷонибаи муассисаҳои таҳсилоти олии вилояти Хатлон бо муассисаҳои гуногуни илмию таълимии кишварҳои хориҷӣ; дар сатҳи паст баргузор шудани ҷамоӣҳои гуногуни илмӣ; муҳтавои пасти мақолаҳои илмӣ бархе устодон ва ғайра.

Боби дуввуми диссертатсия «Вазъи адабиёт ва санъат» аз се зербоб иборат аст. Дар зербоби аввал «Нақши адабиёт ва васоити ахбори омма дар пешрафти ҳаёти маънавии мардуми вилоят» унвонҷӯ менависанд, ки аҳли адаби Хатлонзаминро шуъбаҳои Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон дар шаҳрҳои Кӯлоб ва Бохтар ва маҳфилҳои адабӣ муттаҳид менамоянд. Дар шаҳру навоҳии вилоят маҳфилҳои зиёди адабӣ фаъолият менамоянд.

Бо дастгирии шуъбаҳои Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва маҳфилҳои адабӣ китобҳои дастаҷамъӣ ва маҷмӯаҳои назмию насрии адибони алоҳида ба дастӣ ҷоп расиданд, адибони арзанда ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон тавсия шуданд.

Дар чанд соли охир маҷмӯаҳои дастаҷамъии адибони вилояти Хатлон бо номҳои «Аз Хуталон омадия», «Шукуфаҳои Хатлон», «Армуғони фархориён» ва даҳҳо китобҳои алоҳидаи онҳо таъбу нашр гардид.

Ҳоло дар вилояти Хатлон адибони маъруфи тоҷик Ҳақназар Ғоиб, Алимӯҳаммад Муродӣ, Озар, Зариф Ибод, Назар Халил ва дигарон ба эҷоди осори бадеӣ машғуланд, ки осори онҳо дар тарбияи эстетикӣ, ватандӯстӣ, ҳештаншиносии мардум нақши муассир доранд.

Аммо дар маҷмӯъ наметавон гуфт, ки фаъолияти шӯбаҳои Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон дар вилояти Хатлон пурра ба талаботи давра замон ҷавобгӯ аст.

Унвонҷӯӣ дар ин зербоб ҳамчунин ба таҳлили фаъолияти васоити ахбори омма, аз қабилӣ маҷалла, рӯзнома, шабакаҳои телевизионӣ, радиои, оҷонсиҳои иттилоотӣ ва ғайра пардохта, менависад, ки онҳо дар пешрафти ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон ҷойгоҳи муайян доранд. Соли 2010 дар вилоят ду маҷалла, 21 рӯзнома, **оҷонсии иттилоотӣ**, 4 шабакаи телевизионӣ, 4 матбаа, 2 шабакаи радио фаъолият менамуд. Теъдоди бинандагони телевизионҳои «Кӯрғонтеппа» ҳудуди як млн нафар, «Хатлон» 400 ҳазор нафар, «Мавҷи озод» 300 ҳазор нафар, «Кулоб» 80 ҳазор нафар, шумораи шунавандагони радиои «Мавҷи озод» 100 ҳазор нафар, «Хатлон» низ ба 100 ҳазор мерасид. Соли 2016 дар ҳудуди вилоят 5 маҷалла ва 31 рӯзнома таъбу нашр мешуд, ки аксар ба мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо муттааллиқ буданд.

Аз ошноӣ, омӯзиш ва пажӯҳиши вазъи расонаҳои хабарӣ, баҳусус матбуоти вилояти Хатлон дар солҳои мавриди назари мо чунин бардошт мешавад, ки ин риштаи муҳимми соҳаи фарҳанг ба талаботи давра замон ҷавобгӯ нест. Пеш аз ҳама рӯзномаҳо дар қиёс бо аҳолии шаҳру ноҳияҳо бо теъдоди хеле кам ба таъбу мерасанд. Чунончи, ноҳияи Вахш беш аз 160 ҳазор аҳоли дорад, вале рӯзномаи ноҳиявии «Вахш» бо теъдоди ҳамагӣ 455 нусха ба чоп мерасад. Ва ё ноҳияи Мӯъмиобод дорои беш аз 78 ҳазор аҳоли теъдоди рӯзномаи ноҳиявии «Субҳи меҳнат» 300 нусха, ноҳияи Темурмалик дорои қариб 60 ҳазор аҳоли, теъдоди рӯзномаи ноҳиявии «Пайғом» 500 нусха, ноҳияи Восеъ дорои беш аз 178 ҳазор аҳоли, теъдоди рӯзномаи ноҳиявии «Гулхани Восеъ» 850 нусха аст.

Дар зербоби дуюм «**Рушди ҳунари театрии мусиқӣ**» муаллиф менависад, ки бар асари нооромии солҳои 90-уми асри 20 театрҳои вилоят то соли 2004 чун муассисаҳои мавсимӣ танҳо чорабиниҳои расмӣ ва ҷашну фестивал баргузор карда, тақрибан кори муназзами

касбӣ надоштан. Онҳо ба такмилу ташаккули сиёсати репертуарӣ кам аҳамият медоданд. Асарҳои сахнавие, ки ҳаёти имрӯзаи миллати тоҷикро бояду шояд таҷассум кунад, қариб таҳия нашуданд. Дар ин бобат, роҳбарияти театрҳо бо драматургон ҳамкориҳои ҷиддӣ надоштан. Бар асари ин авомил театрҳо тамошобинони доими худро аз даст дода буданд.

Дар солҳои баъдӣ фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон хеле густариш пайдо намуд. Онҳо ба таҳияи асарҳои драматургони тоҷик рӯ оварда, дар пешрафти ҳаёти фарҳангии ҷумҳурӣ таъсири ҷиддӣ гузоштан. Ҳаёти кормандони театрҳои касбии вилояти Хатлон бо асарҳои тозаҷодаи худ натавонанд ба шаҳру навоҳии вилоят, балки ба дигар манотиқи ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар сафар намуда, дар фестивалҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ барандаи ҷандин ҷоиза шуданд. Соли 2016 дар радиои ҷаҳонии театри касбӣ, ҳамчунин панҷ театри халқӣ дар шаҳру ноҳияҳои Бохтар, Чайхун, Ёвон ва Мӯминобод фаълият доштан, ки онҳо беш аз 150 намоишнома рӯи сахна оварданд.

Дар пешрафти соҳаи мусиқии вилоят ду филармония, 11 ансамбли рақсу суруд ва 312 муассисоти клубӣ сахми арзанда гузоштан.

Аз ошноӣ бо маводди мавҷуда, таҳлилу баррасии фаъолияти театрҳои касбӣ, халқӣ, филармония, дастаҳои ҳунарии вилояти Хатлонро ба чунин натиҷа расидем, ки онҳо ҳамеша хидмати бошандагони вилоят, шаҳрвандони кишвар ва вазифаҳои касбиашонро бо сарбаландӣ ба иҷро мерасонанд. Аммо то ҳол дар ин самт баъзе мушкилот ҷой доранд, ки фаъолияти пурсамари онҳоро ҳалалдор месозанд. Аз ҷумла, бо вучуди ҷорабиниҳои андешидаи Вазорати фарҳанг, роҳбарияти муассисаҳо ва таҳияи барномаи мушаххас норасоии мутахассисони касбӣ, аз қабилҳои коргардон, ҳунарпешаҳои касбӣ, равшанидиҳандагони сахна, пардозгарон, мутрибон, коргардони овоз дар театрҳо ва муассисаҳои консертӣ ба назар мерасад. Техникаи сахна дар театру муассисаҳои консертӣ ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ нест ва дар ин самт маблағи зарурӣ ҷудо намешавад. Дар айни замон, мутахассисони ҷавон бо сабаби камбудии манзили зист, хобгоҳ, нокифоя будани музди меҳнат ин соҳаро тарк менамоянд.

Дар зерибоби сеюми боби дуюми диссертатсия «**Таҳаввулот дар низомии фаъолияти муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ**» унвонҷӯ менависад, ки дар тӯли даҳсолаи аввали истиқлолии кишвар фаъолияти китобхонаҳои вилояти Хатлон ба талаботи ҷавобгӯ рӯз

набуд. Соли 2003 «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи фаъолияти китобдорӣ» ва соли 2005 «Барномаи рушди китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул шуданд, ки низом ва фаъолияти китобхонаҳои вилояти Хатлон дар асоси муқаррароти ин ҳуҷҷатҳо роҳандозӣ гардид. Сол то сол фаъолияти китобхонаҳо рӯ ба беҳбудӣ овард. Теъдоди китобхонаҳо афзуд ва сатҳи хидматрасонӣ ба аҳоли беҳтару хубтар гардид. Китобхонаҳо ба маркази баргузории намоиши доимии китоб, конференси хонандагон, шабнишиниҳои адабӣ-бадеӣ ва мулоқот бо аҳли илму адаб табдил ёфтанд. Тӯли ин солҳо дар шаҳру деҳоти гуногуни вилоят аз ҳисоби маблағгузориҳои гуногуни давлатию ғайридавлатӣ чандин бинои китобхона бунёд ва таъмиру тармим шуданд.

Соли 2016 дар 502 китобхонаи вилояти Хатлон 834 нафар корманд, аз ҷумла, 221 корманди техникӣ фаъолият дошт, ки аз ин 70 нафар таҳсилоти олии умумӣ, 52 нафар таҳсилоти олии таҳассусӣ, 522 нафар таҳсилоти миёнаи махсус ва 190 нафар ё 22,8% таҳсилоти миёнаи умумӣ доштанд. Мушкилоти дигари соҳаи китобдорӣ, бахусус дар китобхонаҳои деҳот вилояти Хатлон камбуди адабиёти тозанаشر, таҷҳизоти маъмулӣ, аз қабилӣ мизу курсӣ, ҷевон, рафҳои китоб, воситаҳои техникӣ, пайвасти набудани муассисаҳо бо шабакаи интернетӣ, бинои кӯхнаи китобхона, маоши пасти кормандони ин соҳа ва ғайра мебошад.

Осорхонаҳои вилояти Хатлон фаъолияти худро дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ», Барномаи давлатии рушди фарҳанг дар солҳои 2008–2015 ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ роҳандозӣ менамоянд.

Унвонҷӯ менависад, ки новобаста аз нооромиҳои солҳои 90-уми асри 20 дар вилояти Хатлон, бахусус дар водии Вахш аксар кормандони осорхонаҳо вазифаи касбиашонро содиқона анҷом доданд. Ҳамчунин, дар ин давра осорхонаҳои нав таъсис ёфтанд.

Соли 2016 дар вилояти Хатлон 19 осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ фаъолият менамуд, ки дар фонди умумии онҳо 31987 нигора маҳфуз буд. Соли 2016 745 нигора харидорӣ шуд. Шумораи умумии тамошобинон дар ин сол ба 940201 нафар расид. Ҳамчунин, дар вилояти Хатлон чандин ёдгории таърихӣ-фарҳангӣ мавҷуд аст, ки мутаасифона бо сабаби ҳадамоти нодурусти масъулони шаҳру ноҳияҳо бархе аз онҳо рӯ ба харобӣ ва ҳатто нестӣ оварданд.

Гуфтан ба маврид аст, ки навобаста аз пешрафту дастовардҳои кормандони осорхонаҳои вилояти Хатлон дар тӯли солҳои истиқлолии кишвар ҳанӯз ҳам дар ин соҳа камбуди норасоӣҳо ба чашм мерасанд. Барои рафъи онҳо мо дар поёни ҳамин зербоби диссертатсия тавсияи мушаххас пешниҳоди намудаем.

Дар ҳудуди вилояти Хатлон соли 2016 285 муассисаи фарҳангӣ-фароғатӣ, аз ҷумла 98 адад қаср ва хонаи фарҳанг, 165 адад клуб ва 22 клуби сайёр ҷаҳонӣ доштанд, ки онҳо дар пешрафти соҳаи фарҳанги вилоят таъсири муҳим гузоштанд.

Ҷаҳонӣ пурсамари боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар радифи ороиши рӯҳӣ, дар тарбияи эстетикӣ зебопарастӣ ва унс гирифтани инсонҳо, бахус насли ҷавону кӯдак аз зебогӣҳои табиат нақши бузург мебозад. Ҳамзамон, чунин боғҳо маркази асосии баргузории чорабиниҳои гуногун фарҳангӣ мебошанд. Аз ин лиҳоз, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ва шаҳру ноҳияҳои он ба таъмиру тармим, бозсозӣ ва таъсиси боғҳои нави фарҳангӣ-фароғатӣ диққати ҷидди медиҳанд. Бояд гуфт, ки аз оғози ҷаҳонӣ боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар аксар ноҳияҳои вилоят ба солҳои мавриди назари мо, яъне ба солҳои истиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон рост меояд. Дар соли 2016 дар вилояти Хатлон 22 боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ҷаҳонӣ доштанд, ки дар онҳо 260 барномаи фарҳангӣ-фароғатӣ ва намоиши ҳунароҳои мардумӣ доир гардид.

ХУЛОСА

Пас аз ошноӣ бо маводди бойгонӣ, маълумоти оморӣ, навишта ва суҳанронҳои Президенти муҳтарам Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, рисолаҳои татқиқотӣ, китобу мақолаҳои илмӣ доир ба вазъи фарҳанги вилояти Хатлон дар даврони истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавриди баррасӣ ва омӯзишу пажӯҳиш қарор додани он мо ба чунин хулоса омадем:

1. Соҳаи фарҳанг ҳамеша ва пайваста мадди назари роҳбарияти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон буд ва барои пешрафти он қарор қонунҳои зиёде қабул, татбиқ шуда, риштаҳои гуногуни фарҳанги халқи тоҷик ба дастовардҳои назаррас соҳиб гашт.

2. Барои рушди фарҳанги миллӣ, бахус соҳаи маориф Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ғамхорӣ ва талошҳои пайгирона намуда, дар ин самт иқдомоти бузурги ӯ, аз қабиле таъсиси квоттаи Президентӣ (соли 1997), стипендияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 1999),

муассисаҳои давлатии мактабҳои Президентӣ, сол то сол афзудани маблағгузорӣ дар соҳаи маориф ва дигар иқдомот муассир мебошанд.

3. Муҳимтарин таҳаввулот дар соҳаи маориф таъсиси муассисаҳои типии нав, аз қабилӣ литсей, гимназия, коллеҷ, макотиби ғайридавлатӣ ва дигар ислоҳот дар низоми маорифанд, ки ҳамаи ин иқдом дар рушди соҳаи маорифи вилояти Хатлон таъсири мусбӣ гузошт. Аммо дар ин самт ҳанӯз каму костихо ҷой доранд Ҷунончи, соли таҳсили 2015–2016 дар вилояти Хатлон 25 гимназия фаъолият менамуд. Соли таҳсили 2016–2017 дар 24 гимназияи вилоят 7555 нафар таҳсил мекарданд. Аз ин омор бармеояд, ки дар як соли таҳсил шумораи умумии гимназияҳо 1 адад ва теъдоди умумии хонандагон 139 нафар коҳиш ёфт.

Теъдоди умумии литсейҳои вилоят дар соли таҳсили 2015–2016 21 адад буд, ки дар онҳо 7904 нафар хонанда таҳсил мекарданд. Дар соли таҳсили 2016–2017 шумораи умумии литсейҳо бетағйир боқӣ монд, аммо теъдоди хонандагони онҳо 185 нафар кам шуд. Ин арқому омор шаҳодати он аст, ки муассисаҳои таҳсилоти типии нав дар пешрафти соҳаи маорифи вилояти Хатлон ҳанӯз ҷойгоҳи муносиб надоранд. Бояд афзуд, ки то соли таҳсили 2016 – 2017 дар шаҳру ноҳияҳои Сарбанд, Вахш, Хуросон, Абдурахмони Ҷомӣ, Шаҳритус, Шамсиддини Шоҳин гимназия, дар ноҳияҳои Бохтар, Дустӣ, Кубодиён, Ҷалолуддини Балхӣ, Носири Хусрав, Мӯминобод, Восеъ, Темурмалик, Шамсиддини Шоҳин, Балҷувон литсей ташкил нашуда буд.

4. Дар тӯли давраи мавриди назари мо теъдоди умумии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон ҳамасола афзоиш меёфт. Ҷунончи, соли таҳсили 1991–1992 дар саросари вилоят 962 муассисаи таҳсилоти умумӣ фаъолият менамуд, ки шумораи умумии онҳо дар соли таҳсили 2010–2011 ба 1288 адад, 2011–2012 ба 1300 адад, 2013–2014 ба 1307 адад, 2014–2015 ба 1317 адад, 2015–2016 ба 1321 адад ва дар соли 2016–2017 ба 1328 адад расид. Аммо дар бархе аз ноҳияҳои алоҳида коҳиши шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба назар мерасад. Ҷунончи, соли 2011 дар ноҳияи Кушонӣён 66 адад муассисаи таҳсилоти ҳамагонӣ фаъолият менамуд, ки дар соли 2016 теъдоди умумии онҳо 3 адад кам шуд. Ҷамҷунин, нисбат ба соли 2011 теъдоди муассисаҳои таҳсилоти умумии ноҳияҳои Кубодиён ва Шаҳритус дар соли 2016 мутаносибан 1 ва 2 ададӣ кам гардид.

Бояд гуфт, ки дар баробари афзоиши ҳамасолаи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ теъдоди муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва

таҳсилоти асосӣ дар ин давра коҳиш ёфтанд. Аз ҷумла, соли 1992 дар вилоят 178 мактаби ибтидоӣ ва 194 мактаби асосӣ фаъолият менамуд, ки соли 2016 теъдоди онҳо мутаносибан 76 ва 168 ададро ташкил медод. Сабаби ин раванд дар он буд, ки мактабҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва таҳсилоти асосӣ ба мактабҳои таҳсилоти умумӣ табдил меёфтанд, ки ин амр мусбат аст.

Шумораи умумии хонандагони мактабҳои вилоят низ ҳамасола дар ҳоли афзоиш буд. Чунончи, дар мактабҳои вилоят дсоли 1992 394,1 ҳазор нафар, соли 1995 450,7 ҳазор нафар, соли 2000 543,6 ҳазор нафар, соли 2005 617 ҳазор нафар, соли 2010 643,4 ҳазор нафар ва соли 2016 681 ҳазор хонанда таҳсил мекард.

Теъдоди умумии муаллимони низ аз 28,1 ҳазори соли 1991 дар соли 2016 ба 40,9 ҳазор нафар расид. Ҳамзамон, шумораи умумии муаллимони таҳсилоти олимдор низ афзоиш меёфт. Чунончи, дар соли таҳсили 2015-2016 аз теъдоди умумии омӯзгорон 23903 нафар таҳсилоти олий, 1982 нафар таҳсилоти олии нопурра, 9488 нафар таҳсилоти миёнаи махсус ва 2676 нафар таҳсилоти миёнаи умумӣ доштанд. Ин шумора дар соли таҳсили 2016–2017 чунин буд: 26300, 2571, 9947 ва 2089. Яъне омӯзгорони дорои таҳсилоти олии пурра 2397 нафар, таҳсилоти олии нопурра 689 нафар, таҳсилоти махсус 459 нафар афзоиш афзуд ва баръакс муаллимони дорои таҳсилоти миёнаи умумӣ 587 нафар кам шуд, ки ин нишондиҳанда мусбат аст.

Аз соли 1997 то соли 2016 6655 нафар ҷавонони вилоят тибқи квотаи Президентӣ ба 15 муассисаи олии касбии ҷумҳурӣ дохил шуданд, аз миёни онҳо 3041 нафар баъди хатми муассисаҳои олий дар соҳаҳои гуногуни ҳочагии халқи шахру ноҳияҳои вилоят ва берун аз он фаъолият менамояд. Дар соли 2016 2614 нафар ҷавонони болаёқат тибқи квота ба муассисаҳои олий дохил шуданд.

Бо мақсади таъмини рушди босуботи соҳаҳои илму маорифи вилоят сол то сол ҳаҷми маблағгузории соҳа меафзуд. Дар соли 2016 беш аз 7621 миллион сомонӣ ҷудо шуд, ки ин ба 60 фоизи маблағҳои бучети маҳаллӣ баробар буд.

Бо андешидани татбири зарурӣ барномаи компютеркунии муассисаҳои таҳсилоти умумии шахру ноҳияҳои вилоят 107 фоиз таъмин ва ба муассисаҳои таълимӣ беш аз 23325 компютер дастрас гардид. Дар доираи татбиқи барномаи давлатии таъмини муассисаҳои таълимию илмӣ ҷумҳурӣ бо кабинетҳои фанӣ, озмоишгоҳҳои мучаҳҳази таълимӣ ва илмию таҳқиқотӣ (2011–2015) аз соли 2012 то соли 2016 2003 кабинету озмоишгоҳи фанӣ дар заминаи талаботи замони муосир ташкил, такмил ва таҷҳиз шуданд.

Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят баҳри ҳавасмандӣ ва кадрдонии кормандони соҳаи маориф соли 2016 «Ҷоизаи раиси вилояти Хатлон» -ро таъсис ва онро соли рушди неруӣ зеҳнӣ эълон кард. Ба ин муносибат 45 олими эҷодкор ва 35 донишҷӯи аълохони муассисаҳои таҳсилоти олии миёнаи касбии вилоят ба дарёфти стипендияи раиси вилоят ноил шуданд.

Аммо дар радифи ин дастовардҳо дар соҳаи маорифи вилояти Хатлон камбуду норасоӣҳои зиёде ҷой доранд. Аз ҷумла, тибқи омори расмӣ дар вилоят соли 2016 аз 466311 кӯдаки аз 1-6 сола 32820 нафар ба таҳсилоти томактабӣ ҷалб шудаанд, ки ҳамагӣ 3,4 фоиз ва бо назардошти марказҳои инкишофи кӯдак 3,6 фоизро ташкил медед. Дар шаҳру навоҳии вилоят ҳамоно марказҳои инкишофи кӯдак аз ҳисоби падару модарон маблағгузорӣ мешаванд. Ҳарчанд, тибқи талаботи Барномаи давлатии рушди соҳаи тарбияи томактабӣ барои солҳои 2012–2016 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташкили ҳар гуна маркази инкишофи кӯдак маблағи муайян пешбинӣ шуда бошад ҳам, аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо ин маблағ ҷудо нагардид. Ҳамчунин, дар самти иҷроӣ қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба барномаи давлатии рушди соҳаи тарбияи томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012–2016» (аз 4.11.2011, №457) ҷиҳати сохтмон, таъмир, барқарор ва қатъ кардани муассисаҳои томактабии ғайрифайзол ва ташкили марказҳои инкишофи кӯдакон мушкilotи зиёд ҷой дорад.

Ба ҷуз шаҳрҳои Кӯлобу Бохтар дар дигар шаҳру ноҳияҳои вилоят то соли 2016 ҷиҳати татбиқи Барномаи давлатии рушди муассисаҳои томактабӣ ва миёнаи умумии хусусӣ барои солҳои 2014–2020 ягон муассисаи таълимии хусусӣ таъсис дода нашуд. Бад-ин тарик, дар самти иҷроӣ қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Барномаи кампютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011–2015» (аз 02.9.2010, №416) дар соҳаи маорифи вилоят қорҳои зиёд ба сомон расид, вале нақшаи мазкур дар навоҳии Панҷ 97%, Дӯстӣ 94%, Шаҳритус 96% иҷро гардид.

Яке аз барномаҳои давлатии соҳавӣ, ки татбиқи он ба мушкilot мувочех гардид, «Барномаи давлатии таъмини муассисаҳои таълимию илмӣ ҷумҳурӣ бо кабинетҳои фанӣ, озмоишгоҳҳои мучаҳҳазии таълимӣ ва илмию таҳқиқоти» аст. Бояд гуфт кабинетҳои фаннии мучаҳҳаз бештар ҳамон кабинетҳои замони шӯравиянд, ки дар давоми се соли охир аз нав бо асбобу анҷоми аёни таъмин шудаанд. Барномаи мазкур дар ноҳияҳои Кубодиён 43%, Абдурахмони Ҷомӣ 45%,

Ховалинг 46%, Балчувон, Шахритус, Носири Хусрав ва шаҳри Бохтар 42% иҷро гардид.

Дар марказҳои дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияҳои Чололуддини Балхӣ, Бохтар, Чайхун, Дӯстӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Носири Хусрав, Шамсиддини Шохин, Ёвон, Норак, Данғара, Балчувон, Сарбанд, Восеъ, Темурмалик воҳидҳои корӣ, бино ва харида тачҳизоти техника ҳалли худро наёфтанд.

Ҳамчунин, аз сабаби камбудии синфхонаҳои таълимӣ дар 24 муассисаи соҳаи таҳсилоти умумии шаҳру ноҳияҳои вилоят раванди таълиму тарбия дар се баст сурат мегирифт.

Дар ноҳияҳои Балчувон, Мӯъминобод, Ховалинг, Панҷ, Кушонӣён, муассисаҳои таълимӣ дар хонаҳои шахсӣ ва биноҳои ҷамъиятӣ ҷойгир буданд. Дар маҷмӯъ, 291 муассисаҳои таълимӣ ба бинои иловагӣ ва таъмири асосӣ ниёз доштанд.

Муассисаҳои таълимии вилоят ба 265 омӯзгори фаннии технологияи инфарматсионӣ, биология, география, математика, химия, физика, таърих, забони англисӣ, забони русӣ, алифбои ниёгон, забон ва адабиёти тоҷик эҳтиҷ доштанд.

Солҳои ҷанги шаҳрвандии 1992–1997 дар водии Ваҳши вилояти Хатлон аксар бинои омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, устохона, хобгоҳи донишомӯзон хароб шуданд. Бинои аксар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техник дар марказҳои ноҳияҳо ва деҳот ба бозсозӣ, таъмиру тармим ниёз доштанд. Барои бозсозӣ, таъмиру тармим ва мустаҳкам намудани базаи моддӣ-техникии омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ маблағ нокифоя буд. Созмонҳои кумақрасони байналмилалӣ низ ба ин соҳа аҳамияти зарурӣ наредоданд. Дар маҷмӯъ, соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали истиқлол то соли 2000-ум асосан барои ниғаҳдории низоми таҳсилот кӯшиш мекарданд. Аммо бо қабули Стандарти давлатии маълумоти ибтидоии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 4 ноябри соли 2002, №419), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маълумоти ибтидоии касбӣ» (№21), «Консепсияи давлатии ислоҳоти омӯзиши ибтидоии касбӣ» (аз 1 октябри соли 2004, №387) амалан давраи эҳёи ин соҳа ва эътирофи аҳмияти иҷтимоӣ-иқтисодии он оғоз ёфт.

Соли 2016 дар вилояти Хатлон 17 литсеи касбӣ-техникӣ фаъолият менамуд, ки дар онҳо 7107 нафар донишомӯз таҳсил мекарданд. Ин марказҳои касбомӯзӣ дорои 32 компютер, 27 сифхонаи компютерӣ, 38 устохонаи таълимӣ, 22 озмоишгоҳи таълимӣ буданд, ки ба талаботи замони ҳаҷобгӯ нест. Новобаста аз талошҳои пайгирифта дар самти ислоҳи низоми таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар қорӣ

литсейҳои касбӣ-техникии вилояти Хатлон камбудихо ҷой доранд: куҳнаа будани пойгоҳи моддию техники, таъмирталаб будани биноҳо, камбуди синфхона, ашён хониш, озмоишгоҳ, паст будани сатҳи касбии ҳайати муҳандисию педагогӣ, маоши ками кормандони соҳа; нарасидани маблағ барои хариди таҷҳизоти нави замонавӣ.

6. Соли 2016 дар вилояти Хатлон теъдоди умумии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи махсус 16 адад буд, ки дар онҳо 21478 нафар таҳсил ва 1470 омӯзгор фаъолият доштанд. Аз ин миқдор 6 муассисаҳои таълимӣ дар шаҳри Кӯлоб, 3-то дар шаҳри Бохтар, 2-то дар ноҳияи Данғара ва яктогӣ дар ноҳияҳои Қубодиён, Чалолуддини Балхӣ, Ҳамадонӣ, Ёвон ва Вахш ба тариқи зайл ҷойгир буданд: Коллеҷи тиббии шаҳри Кӯлоб, Коллеҷи иқтисодӣ-техникии махсуси шаҳри Кӯлоб, Коллеҷи аграрии махсусгардониди шаҳри Бохтар, Коллеҷи омӯзгории шаҳри Бохтар, Коллеҷи тиббии шаҳри Бохтар, Коллеҷи тиббии Данғара, Коллеҷи политехникии Данғара, Коллеҷи тиббии Ёвон, Коллеҷи энергетикӣ Чалолуддини Балхӣ, Коллеҷи омӯзгорӣ Қубодиён, Коллеҷи тиббии Вахш, Коллеҷи тиббии хусусии Ҳамадонӣ.

Шумораи хатмкунандагони ин муассисаҳо дар соли 2011 2240 нафар, соли 2012 2774 нафар, соли 2013 3076 нафар, соли 2014 3885 нафар, соли 2015 3203 нафар ва соли 2016 ба 4790 нафар расид, ки онҳо ба унвони мутахассис дар пешрафти риштаҳои гуногуни хоҷагии халқи вилояти Хатлон ва берун аз он саҳми муносиб гузоштанд.

7. Соли 2016 дар вилояти Хатлон 6 муассисаи таҳсилоти олии фаъолият менамуд: Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав, Донишгоҳи давлатии Данғара, Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон, Донишқадаи энергетикӣ Тоҷикистон дар минтақаи Бохтар, Донишқадаи технология ва менечменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб. Дар ин муассисаҳои таҳсилоти олии 29453 нафар таҳсил ва 1421 устод тадрис менамуданд. Ин муассисаҳоро соли 2011 3978 нафар, соли 2012 5810 нафар, соли 2013 4232 нафар, соли 2014 3813 нафар, соли 2015 4971 нафар ва соли 2016 5810 нафар хатм ва сафи мутахассисони таҳсилот олидор дар ҷумхурӣ пурра намуданд.

Аммо дар фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии вилоят норасоӣҳо ҷой доранд, ки онро мо пеш аз ҳама дар камшумории устодони дараҷаи илмӣ ва унвондор мушоҳида мекунем. Чунончи, соли 2016 аз 439 устоди Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ доктори илм, профессор 4%, номзади илм, дотсент 17%, аз 468 устоди Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав доктори илм, профессор ҳудуди 4%, номзади илм, дотсент 17%, аз 115 устоди

Донишкадаи энергетикии Тоҷикистон доктори илм, профессор 0%, номзади илм, дотсент 10%, аз 134 устои Донишкадаи технология ва менечменти инноватсионӣ доктори илм, профессор ҳудуди 5%, номзади илм, дотсент 15%, аз 109 устои Донишгоҳи давлатии Данғара доктори илм, профессор ҳудуди 3%, номзади илм, дотсент 22%-ро ташки меоданд.

8. Дар вилояти Хатлон ду шуъбаи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон- яке дар водии Кӯлоб ва дигаре дар водии Вахш фаъолият дошанд. Ҳамчунин, дар аксар ноҳияҳо маҳфилҳои адабӣ фаъол буданд, ки ашхоси дӯстдори каломӣ бадеъро дар атрофи худ муттаҳид менамуданд. Гуфтаи лозим аст, ки дар солҳои мавриди назари мо ба кӯшиши шуъбаҳои Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва бо ҳиммати ашхоси сарватманди адабдӯст мачмӯаҳои зиёди назмию насрии адибони муқими вилояти Хатлон аз тариқи интишороти гуногун таъбу нашр шуд. Ҳамзамон, адибони вилояти Хатлон дар пешрафти ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва фарҳангии вилоят, ҷумҳурӣ ва баргузориҳои чорабиниҳои гуногуни фарҳангӣ аз тариқи матбуоти даврӣ ва дигар расонаҳои хабарӣ мушорикати фаъол дошанд.

Аммо дар мачмӯ наметавон гуфт, ки фаъолияти шуъбаи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон дар водии Вахш ва дар водии Кӯлоб ба талаботи давру замон ҷавобгӯ аст. Пеш аз ҳама бояд иқрор шуд, ки маҳсули эҷоди бархе аз адибони вилоят заиф ва дар сатҳи паст қарор доранд. Ин аст, ки бисёре аз адибони муқими вилоят дар манотиқи дигари ҷумҳурӣ ҳанӯз ношинохта боқӣ мондаанд. Ба андешаи мо, танҳо эҷоди асарӣ хубӣ бадеӣ метавонад ин ва ё он адибро дар ҷомеа муаррифӣ намояд. Мутаассифона чунин адибон дар вилояти Хатлон ангуштшуморанд.

Аз ошноӣ, омӯзиш ва пажӯҳиши вазъи расонаҳои хабарӣ, баҳус матбуоти даврӣ мо ба чунин хулоса омадем, ки фаъолияти ин риштаи муҳим ба талаботи давру замон ҷавобгӯ нест. Пеш аз ҳама бояд гуфт, ки рӯзномаҳо нисбат ба аҳолии шаҳру ноҳияҳо бо теъдоди хеле кам, ҳатто ночиз ба таъ мерасанд. Чунончи ноҳияи Вахш дорои беш аз 160 ҳазор аҳоли аст, рӯзномаи ноҳиявии «Вахш» ҳамагӣ бо теъдоди 455 нусха ва ё ноҳияи Мӯъмибод беш аз 78 ҳазор аҳоли дорад, рӯзномаи ноҳиявии «Субҳи меҳнат» бо теъдоди 300 нусха ба таъ мерасанд.

9. Дар байни солҳои 1991–2016 теъдоди театрҳои касбии вилояти Хатлон ду баробар афзуд. Яъне, теъдоди онҳо аз 2 адади соли 1991 дар соли 2016 ба 4 адад расид. Инҳо Театри мусиқӣ-мазҳакавии ба номи С. Вализодаи шаҳри Кӯлоб, Театри мусиқӣ-мазҳакавии ба номи А. Муҳаммадҷонови шаҳри Бохтар, Театри ҷумҳуриявии

музикӣ-драмавии ноҳияи Данғара ва Театри вилояти «Афсона»-и шаҳри Бохтар мебошанд. Ҳамзамон, теъдоди тамошобинон низ афзоиш доштааст. Шумораи умумии тамошобинон аз 20,5 ҳазор нафари соли 1995 дар соли 2000 ба 80,4 ҳазор нафар ва дар соли 2014 ба 110,1 ҳазор нафар расид.

Бояд афзуд, ки дар вилояти Хатлон дар радифи театрҳои касбӣ ҳамчунин панҷ театри халқӣ дар ноҳияи Бохтар, Чайхун, Ёвон, Мӯминобод, ду филармония дар ноҳияҳои Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ ва Бохтар, 11 ансамбли рақсу суруд фаъолият менамоянд.

Аз ошноӣ бо маводди мавҷуда, таҳлилу баррасии фаъолияти театрҳои касбӣ, халқӣ, филармония, дастаҳои хунарии вилояти Хатлон мо ба чунин натиҷа расидем, ки онҳо ҳамеша хидмати бошандагони вилоят, шаҳрвандони кишвар ва вазифаҳои касбиашонро бо сарбаландӣ ба иҷро мерасонанд. Аммо то ҳол дар ин самт баъзе мушкилот ҷой доранд, ки фаъолияти пурсамари онҳоро ҳалалдор месозанд. Аз ҷумла бо вучуди ҷорабиниҳои андешидаи Вазорати фарҳанг, роҳбарияти муассисаҳо ва таҳияи барномаи мушаххас норасоии мутахассисони касбӣ, аз қабилӣ коргардон, хунарпешаҳои касбӣ, равшанидиҳандагони сахна, пардозгарон, мутрибон, коргардони овоз дар театрҳо ва муассисаҳои консертӣ ба назар мерасад. Техникаи сахна дар театру муассисаҳои консертӣ ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ нест ва дар ин самт маблағи зарурӣ ҷудо намешавад. Дар айни замон, мутахассисони ҷавон бо сабаби камбудии манзили зист, хобгоҳ, нокифоя будани музди меҳнат ин соҳаро тарк менамоянд.

10. Теъдоди умумии китобхонаҳои вилояти Хатлон дар соли 2016 ба 502 адад расид, ки аз ин 60 адад дар шаҳрҳо ва 442 адад дар деҳот ҷой доштанд. Аз ин миқдор 25 адад китобхонаи бачагона ва 3 адад китобхонаи мутамарказ буд.

Бояд гуфт, ки дар тӯли солҳои мавриди таҳқиқи мо агарчи теъдоди умумии китобхонаҳои вилоят афзуд, аммо аз сабаби камшудани воридоти китоб ва матбуоти даврӣ, ҳамчунин гумшудани нусхаи асарҳои фонди умумии онҳо коҳиш ёфт. Чунончи, шумораи нусхаи китоб ва маҷаллаҳои маҳфуз дар китобхонаҳои вилоят аз 2796,1 ҳазор соли 2011 дар соли 2012 ба 2721, 6 ҳазор, соли 2013 ба 2649,7 ҳазор, соли 2014 ба 2587,6 ҳазор, соли 2015 ба 2593,9 ҳазор ва соли 2016 ба 2550,6 ҳазор нусха расид. Яъне дар солҳои 2011–2016, теъдоди нусхаи китобу маҷалла дар китобхонаҳои вилояти Хатлон то 245, 5 ҳазор кам шуд.

Коҳиши фонди умумии китобхонаҳо ба шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб, Норақ, Вахш, Хурсон, Дӯстӣ, Кубодиён, Чалолуддини Балхӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ, Ёвон, Восеъ, Ховалинг ва Шамсиддини Шохин тааллуқ дорад.

11. Бояд гуфт, ки дар солҳои мавриди назари мо музейҳои вилоят аз лиҳози теъдод ва ҷалби тамошобин ва ҳам аз ҳайси гирдовари ашёи нодир пешрафти зиёд доштанд. Чунончи, теъдоди музейҳои вилоят аз 8 адади соли 1992 дар соли 1995 ба 10 адад, соли 2005 ба 14 адад, соли 2010 ба 16 адад ва дар соли 2016 ба 21 адад расид. Шумораи тамошобинони онҳо аз 86 ҳазори соли 1992 дар соли 2016 то 143,8 ҳазор нафар афзуд. Аммо таъкиди он нукта зарур аст, ки теъдоди тамошобинони музейҳо аз соли 1992 то соли 2013 коҳиш дошт. Чунончи, дар соли 1995 теъдоди тамошобинон 72 ҳазор нафар, соли 2000 73,7 ҳазор, соли 2005 82,6 ҳазор, соли 2010 59,9 ҳазор, соли 2011 69,4 ҳазор, соли 2012 56,6 ҳазор нафар, соли 2013 85,9 ҳазор нафар буд. Дар соли 2014 теъдоди тамошобинони музейҳо ба 109,1 ҳазор нафар расид, ки ин миқдор нисбат ба соли 1992 23,1 ҳазор нафар зиёд аст. Соли 2016 теъдоди тамошобинон нисбат ба соли 1992 70,2 ҳазор нафар афзуд.

Осорхонаҳои вилояти Хатлон фаъолияти худро бар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ», Барномаи давлатии рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2008–2015 ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳавӣ роҳандозӣ намуданд. Бояд гуфт, ки новобаста аз нооромиҳои ибтидоӣ солҳои 90 – уми асри XX дар вилояти Хатлон, бахусус дар водии Вахш аксар кормандони осорхонаҳо вазифаи касбиашонро содиқона анҷом доданд. Дар ин давра на танҳо аксар бинои осорхонаҳо ҳифз гаштанд, балки дар бархе ноҳияҳо осорхонаҳои нав ташкил шуданд.

Гуфтан ба маврид аст, ки новобаста аз пешрафту дастовардҳои кормандони осорхонаҳои вилояти Хатлон дар тӯли солҳои истиқлоли кишвар ҳанӯз ҳам дар фаъолияти онҳо камбуди норасоӣҳо ба чашм мерасад. Чунончи, Осорхонаи мардумии ноҳияи Балҷувон ва Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии ноҳияи Ёвон дар ҳолати садамавӣ қарор доранд. Ҳамчунин дар ноҳияҳои Дӯстӣ, Ҷайхун, Вахш, Кушонӣён, Панҷ, Восеъ, Муъминобод, Данғара, Шамсиддини Шохин осорхонаҳои таърихӣ-кишваршиносӣ ташкил нашуданд.

12. Муассисаҳои клубии вилояти Хатлон мутобиқи қонунҳои ҷорӣ, амру фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ

Раҳмон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раиси вилояти Хатлон, қарору фармоиш ва дастурҳои Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо ташкилоту муассисаҳои марбута дар доираи нақшаҳои корӣ чандин татбири фарҳангӣ анҷом доданд.

Дар вилояти Хатлон 285 муассисаи клубӣ, аз ҷумла 98 қаср ва хонаи фарҳанг, 165 клуби доимоамалкунанда, 22 клуби сайёр фаъолият доранд.

Бояд гуфт, ки сол то сол Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ва бархе аз шахру ноҳияҳои вилоят ба кадри ҳол маблағ ҷудо карда, диққати сармоядорони маҳаллиро низ барои ободонии муассисаҳои гуногуни фарҳангӣ беҳтару бештар ҷалб менамоянд, ки ин мучиби рушди нисбии муассисаҳои клубии вилоят гардид.

Аммо новобаста аз ин иқдоми нек, ҳанӯз ҳам дар фаъолияти муассисаҳои клубӣ каму костихо ҷой доранд. Мушкилоти асосии онҳо норасоии биноҳои алоҳида, маблағи таъмири асбобҳои мусиқӣ ва таквияти овоз, сару либос, нақлиёти сафарӣ, мутахассисони касбӣ, таҷҳизоти корӣ, компютеру принтерҳо, мизу курсӣ, ҷойи нишаст ва ғайра мебошад.

13. Фаъолияти пурсамари боғҳои фарҳангӣ-фароғати дар радифи ососиши рӯҳӣ дар тарбияи истетикию зебоипарастӣ ва унс гирифтани инсонҳо, баҳус насли ҷавону кӯдакон аз зебогиҳои табиат ба нақши бузург мебозанд. Ҳамзамон, чунин боғҳо маркази асосии баргузории чорабиниҳои фарҳангӣ мебошанд. Аз ин лиҳоз, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ва шахру ноҳияҳои он ба таъмиру тармим, босозӣ ва таъсиси боғҳои нави фарҳангӣ-фароғатӣ диққати ҷиддӣ медиҳанд. Он нуктаро бояд таъкид намуд, ки дар замони шӯравӣ на ҳамаи ноҳияҳои вилоят боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ доштанд. Ҳамчунин, бар асари муноқишаҳои дохилии ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта аксар боғҳои фарҳангӣ-фароғатии новоҳии вилоят ба харобазор табдил ёфтанд. Дар баъзе аз ноҳияҳо ҳатто замини боғҳои фарҳангӣ-фароғатиро ба ашхоси алоҳида ҷу қитъаи замини манзили маскунӣ доданд. Аммо бар асари сиёсати фарҳангдӯстонаи роҳбарияти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо ҷалби сармояҳои гуногун ҳамаи боғҳои фарҳангӣ-фароғатии шахру ноҳияҳои вилоят навсозӣ ва дар ноҳияҳои дигар боғҳои нави фарҳангӣ-фароғатӣ бунёд шуданд. Дар ҳудуди вилоят 22 боғи фарҳангӣ-фароғатӣ фаъолият доранд.

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Бояд тариқи ҷалби сармоя аз манбаъҳои мухталиф дар шаҳру навоҳии вилояти Хатлон ҳарчи бештар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бунёд шаванд, ки теъдоди бештари кӯдаконро ба тарбия фаро гиранд. Чунки қадамҳои нахустини фарогирии илму дониш аз муассисаҳои томактабӣ оғоз мегардад.

2. Ба хоҳири афзоиши нуфуз ва зиёд шудани теъдоди муассисаҳои таълимии типпи нав, аз қабилӣ гимназияву литсей ва мактабҳои ғайридавлатӣ масъулини соҳаро мебояд, ки барои тадрис дар чунин таълимгоҳҳо бештарин муаллимонро аз муассисаҳои гуногуни таълимии вилоят тариқи зиёд намудани музди меҳнат ва фароҳам овардани шароити муносиби қору таҳсил ҷалб намоянд.

3. Ба рушди литсейҳои касбӣ-техникӣ дар вилоят диққати ҷиддӣ дода шавад. Чунки таҷриба ва сармояи зеҳнии ашхоси соҳибкасб дар пешрафти хоҷагии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад бештар саҳим бошад. Дигар ин ки агар ҷавонони соҳибкасб ба муҳочирати меҳнатӣ сафарбар шаванд, онҳо метавонанд ба осонӣ ҷои қори муносиб пайдо намоянд бо дарёфти маоши хуб вазъи зиндагии хонаводаҳои худро дар Тоҷикистон бештар намоянд.

4. Донишгоҳ ва донишкадаҳои вилояти Хатлон ба устодони дараҷаи илмӣ ва унвондор хеле ниёз доранд. Агар ҳарчи бештар устодони соҳибунвон ба макотиби олии вилоят ҷалб шаванд, ҳамон андоза сифати таълим бештар мегардад ва донишҷӯён низ бештар бештар аз ҷайзи илму дониш баҳравар шуда, чун мутахассиси соҳибкасб дар тарбияи насли наврас ва пешрафти ҷомеаи Тоҷикистон саҳми бештару муносиб мегузоранд.

5. Театрҳои касбӣ ва дигар муассисаҳои ҳунарии вилоят ба мутахассисони касбӣ, аз қабилӣ коргардон, ҳунарпешаи касбӣ, муҳриб, коргардони овоз, пардозгар, таҷҳизоти сахна, васоити нақлия ниёз доранд, ки бартараф намудани ин камбудӣҳо метавонад фаъолияти муассисаҳои ҳунариро бештар намояд. Барои татбиқи ин омор бояд ҷавонони болаёқат аз тариқи квотаҳо барои таҳсил на танҳо ба пойтахти ҷумҳурӣ, балки ба хориҷи кишвар ҳам фиристода шаванд. Ҳамчунин, бо манзили зист таъмин намудани мутахассисони ҷавон бештарин роҳи ҷалб ва дилгармии онҳо ба қор аст.

6. Барои боз ҳам бештар намудани фаъолияти муассисаҳои маданӣ-равшаннамоии вилоят, аз қабилӣ китобхона, осорхона, қасри фарҳанг, клуб, ва боғи фарҳангӣ-фароғатӣ дар радифи бештар ҷудо намудани маблағҳои бучавӣ ҷалби ҳарчи бештари сармоядорону соҳибқорону тоҷирони маҳаллӣ хеле зарур аст. Бо роҳи фаҳмондадихӣ

метавон барои ин кор аз сармояи онҳо барои ободонию пешрафти муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ истифода намуд.

1. Мақолаҳои дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА Федератсияи Россия нашршуда:

[1-А] Алишери А. Нигоҳе ба фаъолияти хунарии театри Данғара // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, № 7, – Душанбе, 2019. – С. 107-113.

[2-А] Алишери А. Нигоҳе ба таърих ва таҳаввули низоми маориф дар шаҳри Қулоб, Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ, №5(89), 2019. – Душанбе, 2019. – С. 243-251.

[3-А] Алишери А. Саҳми ниҳодҳои хориҷӣ дар рушди маорифи вилояти Хатлон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон № 7. – Душанбе, 2020. – С. 103-108.

[4-А] Таҳаввулоти фарҳангии вилояти Хатлон дар давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ, №1(69). Душанбе, 2021. – С. 240-247.

[5-А] Расулиён Қ.Р., Алишери А. Вазъи адабии вилояти Хатлон дар ҷаҳон асри соҳибистиклолии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, № 3. – Душанбе, 2022. – С. 65-73.

11. Китоб ва мақолаҳо дар дигар нашрияҳо:

[6-А] Мақолаҳои типӣ нав дар вилояти Хатлон // Сиёсат, давлат ва ҳуқуқ (маҷаллаи илмӣ-амалӣ), №3. – Душанбе, 2021. – С.139-145.

[7-А] Рушди таҳсилоти олии дар вилояти Хатлон яке аз нишонаҳои соҳибистиклолии комили давлатӣ // Сиёсат, давлат ва ҳуқуқ (маҷаллаи илмӣ-амалӣ), №3.– Душанбе, 2021. – С.153-163.

[8-А] Вазъи таҳсилоти касбӣ, ибтидоӣ ва миёна дар вилояти Хатлон // Маводи конфренсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таъмини амнияти миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар шароити тағйирпазирии ҷаҳон”. – Қулоб, – 2022. С.168-171.

[9-А] Ҳаёти театрию мусиқии вилояти Хатлон дар ҷаҳон асри соҳибистиклолии Тоҷикистон // Мақолати таърихӣ (маводи конфренсияи ҷумҳуриявӣ). – Душанбе: Шохин-С – 2022. С. 32-44.

[10-А] Вазъи таҳсилоти касбӣ, ибтидоӣ ва миёна дар вилояти Хатлон // Маводи конфренсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таъмини амнияти миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар шароити тағйирпазирии ҷаҳон”. – Қулоб, – 2022. С.228-230.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ДАНГАРИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК:008 (575.3) (09)

На правах рукописи

АЛИШЕРИ АМИРХОН

**КУЛЬТУРНАЯ ЖИЗНЬ ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ В ГОДЫ
НЕЗАВИТИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
(1991-2016 гг.)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата
исторических наук по специальности 07.00.02 – отечественная история
(история таджикского народа)

Душанбе-2022

Диссертация выполнена в кафедре государственного управления и общей истории Дангаринского государственного университета.

- Научный руководитель:** **Расулиён К.Р.**, доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Таджикского Национального Университета
- Официальные оппоненты:** **Абулло М.**, доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Кулябский государственный университет им. Абуабдулло Рудаки
Бобохонов М., профессор кафедры истории и права Таджикский аграрный университет имени Шириншох Шотемур
- Ведущая организация:** Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава

Защита состоится « ____ » _____ 2022 года в ____:____ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-035 по защите диссертаций на соискание учёной степени доктора философии (PhD), доктора по специальности при Институте истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Республики Таджикистан по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33.

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке имени Индиры Ганди Национальной академии наук Таджикистана (Республика Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33) и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана (www.institute-history.tj).

Автореферат разослан « ____ » _____ 2022 года

Ученый секретарь
Диссертационного совета,
доктор исторических наук, профессор

А. Раджабов

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. С первых дней независимости в 1991 году Республика Таджикистан, в том числе Хатлонская область столкнулась с трудностями в области культуры. Это было связано с распадом СССР и начавшегося кризиса в результате него в республике. Эта неприятная ситуация усугубилась началом гражданской войны, парализовавшую культурную жизнь в стране, особенно в Хатлонской области, которая была основным источником волнений. Однако, несмотря на эти трудности, Правительство Республики Таджикистан, считая культуру как одно из важных направлений своей деятельности, по мере возможностей приняло необходимые нормативно-правовые акты по развитию культуры и улучшению культурной обстановки в стране, в том числе в Хатлонской области.

Окончание гражданской войны, постепенная стабилизация политической ситуации и относительное развитие экономики позволили Правительству Республики Таджикистан выделить необходимые средства для стабилизации культурной жизни. При поступлении средств из различных источников на территории Хатлонской области, особенно в его наиболее уязвимом регионе – Вахшской долине были восстановлены культурные объекты, в первую очередь разрушенные школы и приняты необходимые меры для развития всех сфер культуры в регионе.

Актуальность и необходимость изучения проблем культурной жизни Хатлонской области можно оценить следующим образом:

1. Сфера культуры всегда находилась в центре внимания высшего руководства Республики Таджикистан. Мы отчетливо видим это в выступлениях Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона. В своих выступлениях он охарактеризовал культуру и образование как важнейшие столпы существования нации и государства, анализируя и исследуя различные ее стороны, давал важные указания и ориентиры для дальнейшего развития области культуры. Тем не менее, в общеобразовательной сфере Хатлонской области все еще существуют проблемы, требующих безотлагательного решения.

2. Несмотря на то, что Правительство Таджикистана и органы исполнительной власти Хатлонской области много сделали для развития учреждений начального, среднего специального и высшего профессионального образования, в этой отрасли все еще существуют много недостатков. Эти недостатки связаны с низким качеством

образования, относительно низком уровне знаний студентов, нехватке преподавателей имеющих ученые степени и звания и т.д.

3. Следует отметить, что за годы независимости сфера литературы, средств массовой информации, учреждений культуры, таких как театры, музыкальные группы, библиотеки, музеи, дома культуры, клубы и культурно-развлекательные учреждения в Хатлонской области получили относительное развитие. Однако в этих сферах также много недостатков, связанных с созданием низкокачественных литературных произведений, уменьшением количества публикаций в периодических изданиях, отсутствие квалифицированных и опытных специалистов в профессиональных и народных театрах, нехваткой инструментов и оборудования в театрах и в художественных ансамблях, потребность в ремонте зданий некоторых библиотек и музеев, уменьшением с каждым годом количества книг и журналов, хранящихся в библиотеках региона, и низкой зарплатой работников культуры.

Таким образом, актуальность темы исследования обосновывается тем, что, несмотря на культурные достижения периода независимости, в Хатлонской области существует множество проблем, решение которых невозможно без серьезного научного исследования и анализа, объективной оценки и выработке конкретных предложений.

Степень изученности темы. Научную литературу по теме исследования можно условно разделить на ряд групп:

Основные проблемы культурной жизни в период независимости Республики Таджикистан, в том числе Хатлонской области, отражены во многих книгах, статьях и выступлениях Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона.¹

О культурной жизни Хатлонской области в годы независимости есть специальные параграфы и разделы в следующих книгах:

¹ Рахмон Э. Роҳнамои маориф. Душанбе, 2011. 125с.; Тот же автор. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат. Душанбе, 2009. 324с; Тот же автор. Низоми соҳаи маориф асоси рушди чома аст: Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмонов дар мулоқот бо кормандони соҳаи маорифи кишвар (22-юми декабри соли 2005) Выступление Президента Республики Таджикистан на встрече с представителями сферы образования страны. Душанбе, 2006, 80с.; Тот же автор. Фарҳанг ҳастии милат аст: Суҳанронии Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат (20-уми март соли 2011). (Выступление Президента Республики Таджикистан на встрече с представителями интеллигенции страны), Душанбе, 2011. 37с.

«История таджикского народа»,¹ “Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол” (Очерки истории независимого Таджикистана),² “Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият” (Образование в Таджикистане в годы независимости),³ Таърихи халқи тоҷик (История таджикского народа),⁴ Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолият” (Развитие образования и науки в годы независимости),⁵ и т.д.⁶

В работах «Кулоб» (Куляб);⁷ «Энциклопедияи Фархор» (Энциклопедия Фархора);⁸ Шерхона У.,⁹ Шарипова Д., Содикова Р.,¹⁰ Шарипова Д., Абдулзод А.,¹¹ Мухаммадали Ф.,¹² Сабзаева С., Муродиён Х.,¹³ Асоева Н., Абдуназарова Х.,¹⁴ Кабутова З., Махсумова М.¹⁵ непосредственно отражают разные аспекты культурной жизни различных регионов Хатлонской области.

Энциклопедия «Кулоб» содержит конкретные и полезные материалы об образовательных, научных, литературных и художественных центрах, а также о биографии представителей науки, литературы и искусства Кулябского региона. В книге «Энциклопедияи Фархор» также немало сведений о литературно-художественной жизни и известных людях этой сферы. Книга У. Шерхона также дает сведения о представителях культуры Дангаринского района, приведены также примеры из произведений писателей, проживающих в этом районе. Книга Р. Содикова, посвященная району Шамсиддин Шохин, наряду с политическими, экономическими и социальными аспектами района, затрагивает вопросы его культурной жизни. Автор в своей работе, наряду с биографиями известных деятелей культуры

¹ История таджикского народа (Таърихи халқи тоҷик). Т. VI. Душанбе, 2011. 688 с.

² Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. Душанбе, 2016. 436с.

³ Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. Душанбе, 2006. 226с.

⁴ Ҳотамов Н., Довудӣ Д., Муллоҷонов С., Исоматов М. Таърихи халқи тоҷик. Душанбе, 2011. 643с.

⁵ Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолият. Душанбе, 2016.

⁶ Табаров М. Театр ва истиқлолият. Душанбе, 2011.

⁷ Кулоб. Энциклопедия. Душанбе, 2006. 636с.

⁸ Энциклопедияи Фархор. Душанбе, 2011. 539с.

⁹ Шерхон У. Данғара, Душанбе, 2005. 736.

¹⁰ Содиков Р. Равзанаи субҳ. Душанбе, 2002. 166с.

¹¹ Абдулзод А. Ҷозималик сарзамини мардуми сарбаланд. Ҷозималик, 2001. 203с.

¹² Мухаммадали Ф. Қўрғонтеппа-нигини Вахшонзамин. Душанбе, 2007. 192с.

¹³ Сабзаев С., Муродиён Қ. Фуруғи ирфони Вахшонзамин. Душанбе, 2003. 224с.

¹⁴ Асоев Н., Абдуназаров Х. Ахтар. Душанбе, 2010. 101с.

¹⁵ Кабутов З., Махсумов М. Театри ҷумхуриявии мусиқӣ-драмавии ноҳияи Данғара. Душанбе, 2003. 92с.

района, приводят образцы произведений местных поэтов. Книга Ф. Мухамади содержит краткие и конкретные сведения о деятельности Бохтарского государственного университета имени аХусрава, Бохтарского государственного энергетического университета, Бохтарского педагогического колледжа, Бохтарского медицинского колледжа, газеты «Набзи Кургантеппа» (Ритм Курган-тьюбе), регионального радио и телевидения, литературного клуба «Гулбарг» в Бохтаре, Государственного музыкально-комедийного театра им. Ато Мухаммаджонова города Бохтар, историко-культурном наследии города Бохтар до 2007 года и примеры произведений поэтов, проживающих в городе Бохтар в нескольких страницах. Книга С. Сабзаева и Х. Муродиён описывает историю образования и развития Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава до 2003 года. Книга Н. Асоева и Х. Абдуназарова посвящен пятилетней истории филиала Таджикского аграрного университета имени Ш. Шохтемур в Дангаринском районе. Книга З. Кабутова и М. Махсумова дает сведения об истории Республиканского музыкально-драматического театра в Дангаринском районе до 2003 года.

В опубликованных статьях С. Саматова,¹ З. Алифбекова,² Ф. Рахимова,³ З. Шарифова,⁴ К. Расулиён⁵ и других также были исследованы различные аспекты культурной жизни Хатлонской области.

За последние годы написано и защищено ряд диссертаций по различным аспектам культуры таджикского народа в период независимости Республики Таджикистан. К сожалению, ни в одном из них не исследуется и не анализируется культурная жизнь Хатлонской области, а некоторые из них содержат краткое упоминание о культурной жизни Хатлонской области.

¹ Саматов С. Квоттаи президентӣ: бемасъулиятӣ дар қабули довталабон// Омӯзгор. 21 ноябри 2019.

² Алифбеков З. Инкишофи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳои истиқлолият // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. Душанбе, 2006. С. 59-85.

³ Рахимов Ф. Мактаби оӣ: мушкилот ва зарурати ислохот // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. Д., 2006.С. 95-104.

⁴ Шарифов З. Ислохоти маориф: пешравӣ, мушкилот ва пешниҳодот// Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлол. Душанбе, 2006. С. 105-126.

⁵ Расулиён Қ.Саҳми созмонҳои байналмилалӣ дар бунёд ва босозии макотиби Тоҷикистон// Осори мунтахаб Қ.1. Душанбе, 2014.С. 557-575.

Таким образом, следует отметить, что в исторической науке Республики Таджикистан комплексно не изучена культурная жизнь Хатлонской области.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДИССЕРТАЦИИ

Связь работы с научными программами (проектами), темами, научно-исследовательскими планами. Диссертационное исследование выполняется в рамках реализации перспективного научно-исследовательского плана кафедры государственного управления и общей истории Дангаринского государственного университета на 2016-2020 годы.

Цель и задачи исследования заключаются в отражении культурной жизни Хатлонской области за годы независимости Республики Таджикистан, для достижения которых предусматривается решение следующих задач:

1. Отражение процесса осуществления реформирования общеобразовательных школ, его результатов, недостатков и перспектив развития;
2. Обзор и расследование состояния начального, среднего профессионального и высшего образования;
3. Определение современного состояния и перспектив развития литературы и средств массовой информации и их роли в развитии духовной жизни людей;
4. Изучение деятельности театрального и музыкального искусства и выявление проблем, связанных с их развитием;
5. Выявление недостатков культурных учреждений области;
6. Анализ деятельности культурно-просветительских учреждений Хатлонской области, таких как библиотеки, музеи, дома культуры, клубы, культурно-развлекательные учреждения, показывая их достижения и недостатки;
7. Предложение рекомендаций в целях устранения недостатков и по дальнейшему развитию культуры в Хатлонской области Республики Таджикистан.

Предметом исследования является культурная жизнь Хатлонской области в годы независимости Республики Таджикистан.

Объект исследования – культурная эволюция в сфере образования, литературы и искусства в Хатлонской области в годы независимости Республики Таджикистан.

Методологической основой исследования являются принципы и методы, применяемые в современной исторической науке – историзм, системность, решение проблем, объективность и справедливость на

основе показателей и статистики. Эти принципы в совокупности позволили рассмотреть причины и последствия исторических событий, направление развития и особенности культурной жизни Хатлонской области в исследуемый период этапа. Используя историко-правовой и сравнительный метод, автор пытается определить уровень развития объекта исследования и произошедшие специфические изменения, сопоставить и определить тенденцию их развития.

Теоретическую основу диссертации составили исследования основанных на принципах объективности, историзма, конкретности и на ценностных подходах к событиям.

Источниковедческая база исследования. Основным источникам, использованными при написании диссертации, являются выступления Президента Республики Таджикистан, материалы Центрального государственного архива Республики Таджикистан, текущих архивов Министерства образования и науки Республики Таджикистан, Министерства культуры, отчеты Управления образования Хатлонской области, также пятилетние и годовые отчеты университетов и институтов, колледжей, школ, других научных и культурных учреждений Хатлонской области, которых можно разделить на несколько групп:

В первую группу входят официальные государственные и нормативно-правовые акты, такие как Конституция Республики Таджикистан,¹ Закон Республики Таджикистан «Об образовании»,² Закон Республики Таджикистан «О культуре»,³ Государственная программа развития культуры в Республике Таджикистан⁴, Закон Республики Таджикистан «О прессе и других средствах массовой информации»,⁵ Закон Республики Таджикистан «О библиотечной деятельности»⁶ и другие.

¹ Конституция Чумхурии Тоҷикистон. Душанбе, 2012.

² Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”. Душанбе, 2013. 179с.

³ Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” // Ахбори Маҷлиси Олӣ. 1997, № 23-24.

⁴ Барномаи давлатии рушди фарҳанги Чумхурии Тоҷикистон //Бахори Аҷам. 2006, №11.

⁵ Қонуни Чумхурии Тоҷикистон .“Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма”. Душанбе, 2008. 80с.

⁶28 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти китобхонаҳо” // Ахбори Маҷлиси Олӣ. 2003, №7.

Во вторую группу входят труды Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона.¹

В третью группу входят материалы Центрального государственного архива Республики Таджикистан,² Министерства образования и науки Республики Таджикистан,³ Министерства культуры Республики Таджикистан,⁴ отчеты Управления образования образования Хатлонской области, Управления культуры Хатлонской области,⁵ университетов, институтов, колледжей, профессионально-технических лицеев и других культурных учреждений Хатлонской области.

В четвертую группу входят статистические материалы,⁶ свод официальных документов и отчетов.

Пятая группа включает периодические издания, в том числе, изданий Министерства образования и науки Республики Таджикистан,⁷ Министерства культуры Республики Таджикистан⁸ и региональные периодические издания Хатлонской области.

Хронологические рамки исследования охватывают конец XX – начало XXI века. За этот период в культурной жизни Хатлонской области Республики Таджикистан произошли значительные

¹ Рахмонов Э. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат. Душанбе, 2009. 334.; Он же. Роҳнамои маориф. Душанбе, 2011. 152с.

² Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ф. 360. Номгӯи 21, парвандаи 1185, варақаи 24; Ҳамон ҷо. Фонди 360. Номгӯи 21, парвандаи 1219, варақаи 28; Ҳамон ҷо. Фонди 360. Номгӯи 21. Парвандаи 1211. Варақаи 95.

³ Бойгонии ҷорӣ Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи солона барои солҳои таҳсилаи 1992-1993. Парвандаи №23. 150с.; Ҳамон ҷо. Ҳисоботи барои солҳои 2010-2011. Парвандаи №21. 120с.

⁴ Бойгонии ҷорӣ Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 1995 ва фаъолияти минбаъда соли 1996. 28с.; Ҳамон ҷо. Ҳисоботи дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2009 ва фаъолияти минбаъда дар соли 2010. 34с.

⁵ Бойгонии ҷорӣ Раёсати фарҳанги ҳукумати вилояти Хатлон. Маводи солҳои 1997-2016.

⁶ Маълумоти омории соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли таҳсилаи 2011-2012. Душанбе, 2012. 29с.; Маҷмуаи омории соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли таҳсилаи 2013-2014. Душанбе, 2014. 316с.; Омори вилояти Хатлон дар солҳои 2011-2016. Бохтар, 2017. 177с.; Тоҷикистон: 25 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмуаи омори. Душанбе, 2016.

⁷ “Маорифи Тоҷикистон”, “Омӯзгор”.

⁸ “Тоҷикистон”, “Адабиёт ва санъат”, “Баҳори Аҷам”.

изменения. Рассматриваемый период можно разделить на три этапа в зависимости от уровня и степени культурного развития области:

1. 1991–1997 годы. С 1992 по 1997 год в Хатлонской области, особенно в Вахшской долине, шла гражданская война, приведшая к упадку всех сфер культуры.

2. 1998–2003 годы. После окончания гражданской войны и установления мира началось восстановление и преодоление последствий войны, что обеспечило широкие возможности для дальнейшего развития культуры в области.

3. После 2004 г. В этот период была создана правовая база для развития различных областей культуры, были приняты ряд долгосрочных государственных планов и программ, которые способствовали развитию культуры в новых условиях.

Географические рамки исследования охватывают Хатлонскую область Республики Таджикистан.

Научная новизна исследования. Состоит в том что:

- Диссертация является первой комплексной работой, охватывающей различные аспекты культурной жизни Хатлонской области: образование, литературу, средства массовой информации, театр, искусства, библиотеки, музейное и историческое наследие, культурно-развлекательные упражнения;

- Впервые в диссертации использованы ранее неопубликованные материалы архивов и периодических изданий;

- анализ и рассмотрение состояния образования, особенно общеобразовательных школ, начального и среднего профессионального образования и высшего образование;

- исследование состояния литературной жизни;

- изучение театрального и музыкального искусства;

- исследование и анализ состояния культурно-просветительских учреждений, таких как библиотеки, музеи, дома культуры, клубы, культурно-развлекательные центры.

Положения, выносимые на защиту:

1. Роль основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в развитии культурной жизни Хатлонской области.

2. Вклад руководства исполнительного органа государственной власти области, городов и районов в развитие культуры региона.

3. Вклад международных организаций в реконструкции учебных заведений, разрушенных в области в результате гражданской войны и строительстве новых учебных заведений.

4. Эволюция системы образования Хатлонской области.

5. Развитие высшего образования в регионе.

6. Вклад писателей, печати и СМИ региона в развитии мировоззрения жителей области.

7. Роль культурно-развлекательных учреждений региона, в том числе театров, творческих коллективов, библиотек, музеев, домов культуры, клубов, культурно-развлекательных парков в воспитании патриотизма, гуманности, национальной гордости и эстетики.

Выявление недостатков различных сфер культурной жизни Хатлонской области и предложения путей их решения.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Диссертация имеет научно-теоретическое и практическое значение, а полученные результаты могут помочь историкам в их исследовательской работе по выявлению направлений, методов и приемов исследований, которые будут посвящены различным аспектам культурной жизни. Результаты исследования могут быть использованы также для проведения новых исследований в области изучения истории периода независимости Республики Таджикистан, на лекционных и практических занятиях, а также в качестве спецкурсов в высших учебных заведениях при изучении истории таджикского народа.

Личный вклад автора состоит в том, что впервые в истории страны на основе достоверных архивных источников, статистических сборников, опубликованных исторических трудов, статей в периодических изданиях о культурной жизни Хатлонской области в отечественной истории проведен комплексный анализ в рамках данного исследования. Автор не только исследует культурную жизнь региона, но и в результате тщательного изучения положения различных культурных учреждений, наряду с их достижениями, указывает на недостатки, даны конкретные предложения по их устранению.

Апробация диссертации. Рукопись Диссертация была обсуждена на заседании кафедры государственного управления и общей истории Дангаринского государственного университета (Протокол №5 от 24.12.2020) и рекомендована к защите. Основное содержание диссертации изложено в _____ статьях автора, опубликованных в научных журналах, указанных в перечне ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Автор также выступал с научными докладами по теме исследования на ежегодных конференциях преподавателей Дангаринского государственного университета.

Структура и объем диссертации. Диссертация включает 159 страниц компьютерного текста и состоит из введения, 2 глав, 5 параграфов, заключения, списка источников и литературы (150 наименований).

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, степень ее изученности, уточняются цели и задачи, указываются источники, которые использовал диссертант, научная новизна и практическая значимость диссертации.

Первая глава диссертации – «Эволюция системы образования и воспитания» состоит из двух параграфов. В первом параграфе – «Изменения в народном образовании области» автор отмечает, что сфера образования всегда находилась в центре внимания руководства Республики Таджикистан. Это отчетливо проявляется в многочисленных выступлениях Президента страны Эмомали Рахмона. В его выступлениях образование считается одним из важнейших сфер жизни страны, анализируется его различные аспекты, а также даны важные и полезные наставления для дальнейшего развития системы образования в Республики Таджикистан. В то же время достижения сферы образования за годы независимости не удовлетворяют Президента страны. Именно поэтому он, анализируя достижения и недостатки этой сферы, глава государства дает указания по дальнейшему улучшению работы в этой важнейшей сфере жизни таджикского народа.

По мнению автора, уровень общего образования (начальное, общее основное, общее среднее) занимает важное место в сфере образования. Поэтому за годы независимости Правительством Республики Таджикистан разработаны и утверждены ряд нормативно-правовых актов. Работники системы образования Хатлонской области осуществляют свою деятельность на основании постановлений и законов Правительства Республики Таджикистан.

Важнейшими достижениями в сфере образования за годы независимости Республики Таджикистан являются разработка и утверждение ряда правовых актов, создание школ нового типа, таких как гимназии, лицеи, колледжи, выделение президентских квот, оборудование школ компьютерами, учреждение стипендий Президента Республики Таджикистан, увеличение финансирования из различных источников на развитие образования, строительство новых школ, реорганизация институтов и университетов, колледжей и

училищ различных отраслей обучения и другие мероприятия, которые непосредственно относятся к сфере образования Хатлонской области.

За годы независимости Республики Таджикистан во многих городах и районах области начали действовать школы нового типа. Например в 2015–2016 годах в Хатлонской области было 25 гимназий и 21 лицеев. Однако следует отметить, что школы нового типа в Хатлонской области еще не получили широкого развития.

В течение рассматриваемого периода общее количество общеобразовательных учреждений, количество учащихся и учителей с каждым годом росло. Например, если в 1991–92 учебном году в области действовало 962 общеобразовательных учреждений, то их общее количество в 2016–2017 учебном году достигло 1328 единиц. Общее количество учащихся и студентов увеличилось с 394,1 тысячи чел. 1992 года до 681 тысячи в 2016 году, а количество учителей увеличилось с 28,1 тысячи 1991 года до 40,9 тысячи в 2016 году.

Однако, наряду с упомянутыми достижениями, в этой сфере существует много недостатков, в числе которых схват малого числа детей в дошкольные учреждения, отсутствие учебных классов, расположение учебных заведений в частных домах и общественных зданиях, необходимость строительства дополнительных зданий в образовательных учреждениях, потребность в педагогических специалистах по различным дисциплинам в некоторых школах области и т. д.

Во втором параграфе первой главы – «Положение начального, среднего и высшего профессионального образования» диссертант пишет, что после распада СССР и начала внутреннего конфликта в стране учреждения начального, среднего и высшего профессионального образования в Хатлонской области переживали кризис. Для преодоления этой неблагоприятной ситуации и повышения уровня знаний учащихся Правительством Республики Таджикистан и Министерством образования и науки Республики Таджикистан были разработаны и приняты ряд правовых актов. На основании этих нормативных актов были внесены изменения в систему начального, среднего и высшего профессионального образования в Хатлонской области. Например, в Кубодиённом районе был образован педагогический колледж, Курган-Тюбинский (Бохтарский) энергетический институт, педагогические колледжи Куляба и Курган-Тюбе преобразованы в структурные колледжи высших учебных заведений. Значительные изменения претерпели также медицинские, культурные и сельскохозяйственные учебные

заведения данного уровня образования. Кулябское и Курган-Тюбинские медицинские училища были преобразованы в медицинские колледжи, а совхоз-техникум имени В.В. Куйбышева был преобразован в Специализированный (профильный) колледж Бохтарского района. В то же время начали свою деятельность негосударственные учреждения, такие как медицинские колледжи в городе Куляб и районе Хамадони, технические и экономические училища в городе Куляб. В то же время профессионально-технические училища были преобразованы в профессионально-технические лицеи.

Общее количество учреждений начального и среднего специального профессионального образования также показывает его рост за рассматриваемые нами годы. В 2016 году в Хатлонской области было 17 профессионально-технических лицеев и 16 колледжей.

Радикальные изменения произошли в сфере высшего образования. Педагогические институты Куляба и Курган-Тюбе (Бохтар) были преобразованы в университеты и образованы новые университеты и институты. За годы независимости страны количество университетов в Хатлонской области увеличилось с 2 в 1991 году до шести. В 2016 году в этих вузах обучались 29 455 студентов, которых обучали 1421 преподавателей. Эти учреждения окончили 5810 человек и пополнили ряды специалистов с высшим образованием республики.

Однако, несмотря на значительные достижения в деятельности высших учебных заведений Хатлонской области, существуют недостатки, важнейшими из которых являются: нехватка преподавателей, имеющих ученые звания и степени; по некоторым дисциплинам в вузах и институтах области еще не написаны и не опубликованы специализированные учебники; несоответствие знаний ряда преподавателей научно-образовательных центров современным требованиям; низкий результат выполнения двусторонних договоров высших учебных заведений Хатлонской области с различными научными и образовательными учреждениями зарубежных стран; организация научных конференций различного профиля на низком уровне; публикация некачественных научных статей некоторыми преподавателями в научных журналах и т. д.

Вторая глава диссертации – «Состояние литературы и искусства» состоит из трех параграфов. В первом параграфе – «Роль литературы и СМИ в развитии духовной жизни жителей области» соискатель, исследуя литературную жизнь Хатлонской области, отмечает, что

деятели литературы Хатлона объединяются в Кулябский и Бохтарские отделения Союза писателей Таджикистана. В городах и районах области функционируют много литературных клубов.

При поддержке отделений Союза писателей Таджикистана и литературных клубов издаются книги и сборники стихов и прозы отдельных писателей, а много работающие и достойные писатели рекомендуются в членство Союза писателей Таджикистана.

За последние несколько лет были изданы сборники произведений писателей Хатлонской области «Аз Хуталон омадия» (Из Хуталона пришли), «Шукуфаҳои Хатлон» (Цветы Хатлона), «Армуғони Фархориён» (Дары фархорцев) и десятки других книг.

В настоящее время известные таджикские писатели Хакназар Гоиб, Алимухаммад Муроди, Озар, Зариф Ибод, Назар Халил и другие активно занимаются творчеством в Хатлонской области, а их произведения играют важную роль в воспитании духа патриотизма и самопознании народа. Многие писатели, Хатлонской области активно принимают участие в общественной жизни области и республики.

Однако, в целом нельзя утверждать, что деятельность отделов Союза писателей Таджикистана в Хатлонской области в полной мере отвечает современным требованиям.

В данном разделе соискатель, анализируя деятельность средств массовой информации, журналов, газет, телевидения, радио, информационных агентств и др., отмечает, что они играют значительную роль в культурной жизни Хатлонской области. В 2010 году в области выходили два журнала, 21 газета, функционировало информационное агентство, 4 телеканала, 4 типографии и 2 радиоканала. Количество зрителей телеканала «Курган-Тюбе» составляет около миллиона человек, «Хатлон» - 400 тысяч человек, «Мавджи Озод» (Свободная волна) - 300 тысяч человек, «Куляб» - 80 тысяч человек, количество слушателей радио «Мавджи Озод» – 100 тыс. человек, «Хатлон» 100 тыс. человек. В 2016 году в области издавались 5 журналов и 31 газета, большая часть которых принадлежала органам исполнительной власти городов и районов.

После ознакомления, с материалами средств массовой информации, особенно периодических изданий Хатлонской области за исследуемый период можно прийти к выводу, что эта важная отрасль культуры не отвечает потребностям современности. Прежде всего, следует отметить, что количество газет очень мало, даже незначительно по отношению к числу населению городов и районов. Например, в Вахшском районе проживает более 160 тысяч человек, а

районная газета «Вахш» издается общим тиражом 455 экземпляров. В Восейском районе с населением более 78 тысяч человек газета «Субҳи мехнат» (Рассвет труда) издается тиражом 300 экземпляров.

Во втором параграфе, «Развитие театрального и музыкального искусства», автор отмечает, что с 90-х годов XX века до 2004 года региональные театры превратились в сезонные заведения проведения официальных мероприятий и фестивалей, а их профессиональная работа была весьма ограничена. Они мало внимания уделяли развитию репертуарной политики, практически не было сценических постановок, адекватно отражающих реальную жизнь таджикского народа. Театры потеряли постоянных зрителей.

В последующие годы деятельность профессиональных театров в Хатлонской области значительно расширилась. Они сосредоточили свою деятельность на постановку произведений таджикских драматургов и приняли активное участие в культурной жизни страны. Профессиональные театры Хатлонской области со своими новыми постановками побывали не только в городах и районах области, но и в других регионах страны, активно участвовали в фестивалях национального и международного уровня, за что были удостоены награда. В 2016 году, помимо четырех профессиональных театров, в Бохтаре, Джайхуне, Яване и Муминободде было пять народных театров, которые поставили более 150 спектаклей.

Ценный вклад в музыкальную жизнь области внесли две филармонии, 11 танцевально-музыкальных ансамблей, 312 клубных заведений.

После ознакомления с материалами, анализа деятельности профессиональных и народных театров и творческих коллективов Хатлонской области автор пришел к выводу о том, что они всегда были на службе жителей области и за его пределами, и с гордостью выполняли поставленные перед ними задачи. Однако в этой сфере все еще есть проблемы, мешающие их эффективной работе. В частности, несмотря на меры, принимаемые Министерством культуры и руководством учреждений и разработку конкретных программ, ощущается нехватка высококвалифицированных специалистов, режиссеров, профессиональных актеров, осветителей, дирижеров, музыкантов, звукорежиссеров и т.д. в том числе в театрах и концертных залах.

В третьем параграфе второй главы диссертации – «Изменения в жизни культурно-просветительских учреждений» автор отмечает, что в первое десятилетие независимости деятельность библиотек

Хатлонской области не отвечала требованиям времени. В 2003 году были приняты Закон Республики Таджикистан «О библиотечной деятельности», а в 2005 году – «Программа развития библиотек в Республике Таджикистан», на основе положений которых была организована деятельность библиотек Хатлонской области. Год за годом деятельность библиотек улучшалась. Увеличилось количество библиотек и повысился уровень обслуживания населения. Библиотеки стали центром проведения регулярных книжных выставок, читательских конференций, литературных и художественных вечеров, встреч с деятелями литературы и культуры. За эти годы в городах и селах области при поддержке различных государственных и негосударственных фондов построены новые библиотеки и отремонтированы существующие библиотечные здания.

В 2017 году в Хатлонской области насчитывалось 502 библиотеки, в которых работало 834 сотрудника, в том числе 221 технических работников, из которых 70 чел. имели высшее общее образование, 52 чел. – высшее специальное образование, 522 чел. – среднее специальное образование и 190 человек, или 22,8%, имели общее среднее образование.

Основными недостатками в деятельности библиотек в Хатлонской области, особенно в сельской местности, являются отсутствие новой литературы, специального оборудования, письменных столов, шкафов, книжных полоков, технических средств, отсутствие доступа библиотек к интернету, необходимость ремонта библиотечных зданий, низкая зарплата сотрудников отрасли и т.д.

Музеи Хатлонской области действуют на основании Закона Республики Таджикистан «О культуре», Закона Республики Таджикистан «Об охране и использовании историко-культурного наследия», Государственной программы развития культуры на 2008–2015 годы и других правовых актов.

Соискатель отмечает, что несмотря на противоборство 1990-х годов в Хатлоне, особенно в Вахшской долине, большинство музейных работников добросовестно выполнили свою работу, в этот период были открыты новые музеи.

В 2017 году в Хатлонской области действовали 19 историко-краеведческих музеев, общий фонд которых составил 31 987, а в том же 2017 году ими было приобретено 745 экспонатов. Общее количество посетителей в этом году составило 940201 человек. Число музеев в Хатлонской области в 2018 году достигло 21. В 2019 году в

музеях области хранилось 37 383 экспоната, было проведено 83 мероприятий, в которых приняли участие 15 840 человек.

На территории Хатлонской области находится большое количество историко-культурных памятников, которые, к сожалению, по вине ответственных лиц городов и районов, некоторые из них были разрушены или находятся на грани исчезновения.

Следует отметить, что, несмотря на успехи и достижения в работе музеев Хатлонской области за годы независимости, в их работе все еще есть недостатки. Для их решения разработаны конкретные предложения в заключительной части диссертации.

В 2016 году на территории Хатлонской области действовало 285 культурно-развлекательных учреждений, в том числе 98 дворцов и домов культуры, 165 клубов, 22 передвижных клуба, сыгравших важную роль в культурной жизни региона.

Плодотворная деятельность культурно-развлекательных парков играет важную роль в эстетическом воспитании, особенно молодого поколения и детей. В то же время, такие парки являются главным центром проведения различных мероприятий, культурных мероприятий. Поэтому на региональном уровне серьезное внимание уделяется новым паркам культуры, их реставрации и благоустройству. Следует отметить, что большая часть культурно-развлекательных парков в районных центрах области построены в годы независимости страны. В 2019 году в Хатлонской области действовало 22 парка культуры и отдыха, в которых было проведено 260 культурно-развлекательных программ с демонстрацией народных промыслов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

После ознакомления с архивными материалами, статистическими данными, работами выступлениями Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, научно-исследовательскими работами, о культурной жизни Хатлонской области в период независимости Республики Таджикистан, рассмотрения и изучения данной темы диссертант пришёл к следующим выводам:

1. Сфера культуры всегда была в центре внимания высшего руководства Республики Таджикистан для развития которого было принято и реализовано множество указов и законов в результате различные сферы культуры таджикского народа достигли значительных достижений.

2. Для развития национальной культуры, особенно в области образования, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон

постоянно предпринимает важные шаги ради достижения больших успехов, в частности можно отметить его инициативы, такие как установление Президентских квот (1997 г.), стипендий Президента Республики Таджикистан (1999 г.), создание государственных учреждений президентских школ, ежегодное увеличение финансирования образования и другие конструктивные инициативы в сфере образования.

3. Наиболее важным событием в области образования было создание новых типов образовательных учреждений, таких как лицеи, гимназии, колледжи, негосударственные школы, реформа системы образования, которые оказали положительное влияние на развитие образования в Хатлонской области. Наряду с этим недостатки в этой сфере существуют: например, в 2015-2016 учебном году в Хатлонской области было 25 гимназий. В 2016-2017 годах в 24 гимназиях области обучалось 7555 человек. Эта статистика показывает, что в течение одного учебного года общее количество гимназий уменьшилось на 1 и общее количество учеников на 139 человек.

Общее количество лицеев в 2015-2016 учебном году было 21, в которых обучались 7904 учащихся. В 2016-2017 учебном году общее количество лицеев не изменилось, но количество учеников уменьшилось на 185 человек. Эта статистика показывает, что новые типы учебных заведений, до сих пор не занимают достойного места в развитии образования в Хатлонской области. Следует отметить, что до 2016-2017 учебного года гимназии в городах и районах Сарбанд, Вахш, Хуросон, Абдурахмони Джоми, Шахритус, Шамсиддин Шохин, а в районах Бохтар, Дусти, Кубодиён, Джалолуддин Балхи, Носири Хусрав, Муминобод, Темурмалик, Восе, Балджувон лицеи не функционировали.

4. В течение исследуемого периода общее количество общеобразовательных учреждений в городах и районах Хатлонской области ежегодно увеличивалась. Так, в 1991-1992 учебном году в области насчитывалось 962 общеобразовательных учреждения, а в 2016-2017 учебном году этот показатель составлял 1328. Однако, в отдельных районах наблюдалось уменьшение числа общеобразовательных учреждений.

Так, в 1991-1992 учебном году в области насчитывалось 962 общеобразовательных учреждения, общее количество которых в 2010-2011 учебном году составляло 1288, 2011-2012 учебном году - 1300, 2013-2014 - 1307, и 2014-2015 гг. составляло 1317, в 2015-2016 гг. достигло 1321, а в 2016-2017 гг. достигло 1328 единиц. Однако в

некоторых районах наблюдается уменьшение числа общеобразовательных учреждений. Например, в 2011 году в Кушанском районе действовало 66 государственных образовательных учреждений, а в 2016 году их число уменьшилось на 3 единиц. Также по сравнению с 2011 годом число общеобразовательных учреждений Кубодиянского и Шахритузского районов в 2016 году уменьшилось на 1 и 2 единиц соответственно.

Следует отметить, что наряду с ежегодным ростом числа общеобразовательных учреждений за этот период уменьшилось число учреждений начального и основного образования. В частности, если в 1992 году в области насчитывалось 178 начальных школ и 194 основных школы, а в 2016 году их было 76 и 168 соответственно. Причиной этого было то, что школы начального и основного образования становились общеобразовательными, что является положительным моментом.

Общее количество школьников в области ежегодно увеличивалось. Так, в школах области в 1992 г. обучалось 394,1 тыс. учащихся, в 1995 г. - 450,7 тыс., в 2000 г. - 543,6 тыс., в 2005 г. - 617 тыс., в 2010 г. - 643,4 тыс., в 2016 г. - 681 тыс. учащихся.

Общее количество учителей также значительно возросло - с 28,1 тысячи в 1991 году до 40,9 тысячи в 2016 году. В то же время возросло число учителей с высшим образованием. Так, в 2015-2016 учебном году из общего числа учителей 23903 имели высшее образование, 1982 - неполное высшее образование, 9488 - среднее специальное образование и 2676 - общее среднее образование. Эти показатели в 2016-2017 учебном году составили: 26300, 2571, 9947 и 2089. Учители с полным высшим образованием увеличилось на 2397 человек, неполным высшим образованием на 689 человек, специальным образованием на 459 человек, а на педагогов с общим средним образованием, напротив, стало меньше на 587 чел., свидетельствующей о положительной динамике.

С 1997 по 2016 год в 15 высших профессиональных учебных заведений республики по Президентской квоте поступило 6655 молодых людей области, из них 3041 человек окончили вузы и работают в различных отраслях городов и районов области и за его пределами. В 2016 году по квоте в вузы поступили 2614 молодых людей.

В целях обеспечения устойчивого развития сфер науки и образования в области объем финансирования отрасли каждым годом увеличивался. В 2016 году на развития отрасли было выделено более

7621 миллиона сомони, что эквивалентно 60% средств местного бюджета.

Приняв необходимые меры, программа компьютеризации общеобразовательных учреждений городов и районов области обеспечена на 107% и на деле образовательным учреждениям предоставлено более 23325 компьютеров. С 2012 по 2016 год в рамках реализации государственной программы по обеспечению учебных, научных и научно-исследовательских учреждений специальными кабинетами и оборудованными лабораториями организовано 2003 технических кабинетов и лабораторий, усовершенствованных и оснащенных всеми необходимыми оборудованием с учетом современных требований.

В целях мотивации работников сферы образования исполнительный орган государственной власти области учредил в 2016 году «Премия председателя Хатлонской области» и объявил этот год годом интеллектуального развития. В связи с этим была учреждена стипендия председателя области, которую получили 45 ученых, занимающихся творчеством и 35 отличников высших и средних профессиональных учебных заведений области.

Однако, наряду с достижениями, в сфере образования в Хатлонской области существует много недостатков. В частности, по официальной статистике в области в 2016 году из 466 311 детей в возрасте от 1 до 6 лет дошкольным воспитанием было охвачено 32 820 человек, что составляет всего 3,4%, а с учетом центров развития ребенка - 3,6%. Хотя центры развития детей созданы в городах и районах области, свою деятельность они осуществляют за счет финансирования родителей. Несмотря на то что по Государственной программе развития дошкольного образования на 2012-2016 годы в Республике Таджикистан предусмотрено выделение финансовых средств для создания каждой группы центров развития детей, исполнительными органами городов и районов эти средства не выделены. Также во исполнение Постановления Правительства Республики Таджикистан от 4.11.2011 №457 «Об Государственной программе развития дошкольного образования в Республике Таджикистан на 2012-2016 годы» в вопросах строительства, ремонта, восстановления и возвращения дошкольных учреждений, которые используются нецелесообразно и создания центров развития детей есть много трудностей.

За исключением городов Куляб и Бохтар, в других городах и районах области до 2016 года в рамках реализации Государственной

программы развития частных дошкольных и общеобразовательных учреждений на 2014-2020 годы не были созданы негосударственные учебные заведения. Таким образом, в деле реализации постановления Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Программы компьютеризации общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на 2011-2015 годы» (от 02.9.2010, №416) проделана большая работа в сфере образования области, но план этот выполнен в Пянджском 97%, Дустиском 94%, Шахритузском 96% районах.

Существуют сложности в реализации «Государственная программа по обеспечению учебных и научных учреждений страны учебными классами, оснащенными научными кабинетами и исследовательскими лабораториями». Следует отметить, что технически оснащенные кабинеты в основном являются те кабинеты, которые хорошо сохранились с советских времен и были переоснащены наглядными пособиями за последние годы. Программа была реализована на 43% в Кубодиёне, на 45% в районе Абдурахмони Джоми, на 46% в Ховалинге, на 42% в Балджувоне, Шахритусе, Носири Хусраве и Бохтаре.

В центрах содействия развитию талантов в районах Джолалуддин Балхи, Бохтар, Джайхун, Дусти, Абдурахмани Джамии, Насири Хусрав, Шамсиддин Шахин, Яван, Норак, Дангара, Балджувон, Сарбанд, Восе, Темурмалик, не решены здания по закупке оборудования.

Из-за отсутствия учебных классов в 24 общеобразовательных учреждениях городов и районов области учебный процесс был организован в три смены.

В районах Балджувон, Муминобод, Ховалинг, Пяндж, Кушониён учебные заведения располагались в частных домах и общественных зданиях. В дополнительном строительстве и капитальном ремонте нуждались 291 учебные заведения.

Образовательные учреждения области нуждаются в 265 педагогов по информационным технологиям, биологии, географии, математике, химии, физике, истории, английскому, русскому языку, персидской письменности, таджикскому языку и литературе.

Во время гражданской войны 1992-1997 годов в Вахшской долине Хатлонской области было разрушено большинство зданий профессионально-технических училищ, мастерских и студенческих общежитий. Большинство зданий центров профессионально-технического обучения в центрах районов и поселков нуждались в

реконструкции, ремонте и обновлении. Не хватало средств на реконструкцию, ремонт и укрепление материально-технической базы центров профессионально-технического обучения. Международные организации по оказанию помощи также не уделили должного внимания этой сфере. В целом сфера начального и среднего профессионального образования Республики Таджикистан с первых дней независимости до 2000 года в основном базировалось на прежней системе образования. Однако с принятием Государственного стандарта начального профессионального образования Республики Таджикистан, утвержденного Правительством Республики Таджикистан 4 ноября 2002 г. №419 г., принятием Закона Республики Таджикистан «О начальном профессиональном образовании № 21, Государственной концепции реформирования начального профессионального образования», утвержденной Правительством Республики Таджикистан 1 октября 2004 года № №387 начался новый период возрождения этой сферы и признания ее социально-экономической значимости.

В 2016 году в Хатлонской области насчитывалось 17 профессионально-технических лицеев, в которых обучались 7107 человек. В центрах профессионального обучения было 32 компьютера, 27 компьютерных классов, 38 учебных мастерских, 22 учебных лабораторий, что не отвечает современным требованиям. Несмотря на принятие усилий по улучшению функционирования начального профессионального образования, в работе профессионально-технических лицеев Хатлонской области есть недостатки, в частности старая материально-техническая база, необходимость ремонта зданий, отсутствие учебных классов, школьных принадлежностей, лабораторий, низкий уровень профессионализма инженерно-педагогических кадров, невысокая заработная плата работников сферы; отсутствие средств на приобретение нового современного оборудования.

6. В 2016 году общее количество средних специальных учебных заведений в Хатлонской области составляло 16, в которых учились 21 478 студентов и преподавали 1470 учителей. Из них 6 учебных заведений располагались в городе Куляб, 3 в городе Бохтар, 2 в Дангаринском районе и по одному в районах Кабадиан, Джалалуддин Балхи, Хамадони, Яван и Вахш, а именно: Медицинский колледж города Куляба, Экономический колледж - специальный технический колледж города Куляба, Специализированный аграрный колледж города Бохтара, педагогический колледж города Бохтара,

медицинский колледж города Бохтара, медицинский колледж Дангары, политехнический колледж Дангары, медицинский колледж Джавана, энергетический колледж Джалалуддина Балхи, Кабадийский педагогический колледж, медицинский колледж Вахша, частный медицинский колледж Хамадони.

Численность выпускников этих учреждений. в 2011 г., достигла 2240 чел 2774 чел. в 2012 г., 3076 чел. в 2013 г., 3885 чел. в 2014 г., 3203 чел. в 2015 г., 4790 чел. в 2016 г., внесших достойный вклад в развитие различных отраслей народного хозяйства Хатлонской области и других областей.

7. В 2016 году в Хатлонской области было 6 высших учебных заведений, в том числе Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки, Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава, Дангаринский государственный университет, Хатлонский государственный медицинский университет, Таджикский энергетический институт в Бохтарском регионе, Институт технологии и управление инновациями в городе Куляб. В этих вузах обучались 29453 человека и работали 1421 преподавателей. В 2016 году эти вузы закончили 5810 человек и пополнили ряды специалистов с высшим образованием в стране.

Однако в деятельности высших учебных заведений региона существуют недостатки, прежде всего в малочисленности преподавателей с учеными степенями и званиями. Так, в 2016 году из 439 преподавателей Кулябского государственного университета им. А. Рудаки, докторов наук, профессоров были 4%, кандидатов наук, доцентов – 17%. Из 468 преподавателей Бохтарского государственного университета им. Носири Хусрав доктора наук, профессоров были около 4%, кандидатов наук, доцентов – 17%. Из 115 преподавателей Энергетического института Таджикистана докторов наук, профессоров были 0%, кандидатов наук, доцентов – 10%. Из 134 преподавателей Института Управления технологиями и инновациями доктора наук, профессора были около 5%, кандидаты наук, доценты – 15%. Из 109 преподавателей Дангаринского государственного университета, доктора наук, профессора были около 3%, кандидаты наук, доценты – 22%.

8. В Хатлонской области функционируют два отделения Союза писателей Таджикистана – одно в Кулябском, а другое в Бохтарском регионе. Во многих районах действуют литературные клубы, которые объединяют любителей поэзии. Следует отметить, что за эти годы, благодаря усилиям отделений Союза писателей Таджикистана в

Кулябском и Бохтарском регионах и с помощью любителей литературы были изданы сборники стихов и прозы писателей и поэтов Хатлонской области. В то же время литераторы Хатлонской области вносят свой вклад в общественно-политическую и культурную жизнь региона и страны, участвуют в различных культурных мероприятиях, активно публикуя и представляя свои произведения в периодических изданиях и других СМИ.

Однако, в целом нельзя сказать, что деятельность Союза писателей Таджикистана в Бохтарском и в Кулябском регионах отвечает современным требованиям. Прежде всего, надо признать, что произведения некоторых писателей региона неактуальны и находятся на низком уровне. Поэтому многие писатели, живущие в области до сих пор неизвестны в других регионах страны. На наш взгляд, только создание хорошего произведения искусства может познакомить публику с тем или иным писателем. К сожалению, таких писателей в Хатлоне мало.

После анализа деятельности средств массовой информации, особенно периодических изданий, можно утверждать что деятельность этой отрасли не отвечает требованиям нашего времени. Прежде всего, следует отметить, что газеты издаются малым тиражом, даже незначительным по отношению к населению городов и районов. Так, в Вахшском районе проживает более 160 тысяч человек, районная газета «Вахш» издается тиражом 455 экземпляров, в Муминободском районе с населением более 78 тысяч человек районная газета «Субхи мехнат» издается тиражом около 300 экз.

9. В период с 1991 по 2016 год количество профессиональных театров в Хатлонской области увеличилось вдвое с 2 в 1991 г. до 4 в 2016 г. Это Кулябский музыкально-комедийный театр им. С.Вализода, Бохтарский музыкально-комедийный театр им. А.Мухаммаджанова, Дангаринский республиканский музыкально-драматический театр и Бохтарский областной театр «Афсона». При этом увеличилось количество зрителей. Общее количество зрителей увеличилось с 20,5 тысячи в 1995 году до 80,4 тысячи в 2000 году и 110,1 тысячи в 2014 году.

Следует отметить, что в Хатлонской области, помимо профессиональных театров, действуют пять народных театров в Бохтаре, Джайхуне, Яване, Муминободде, две филармонии в районах Мир Саид Али Хамадони и Бохтар, 11 музыкально-танцевальных ансамблей.

Анализ и обзор деятельности профессиональных, народных, филармонических театров, творческих коллективов Хатлонской области показывает что они служат жителям региона, гражданам страны и выполняют свои профессиональные обязанности с гордостью. Однако в этой сфере все еще есть проблемы, мешающие их эффективной работе. В частности, несмотря на меры, принятые Министерством культуры и руководством учреждений и разработку конкретной программы, ощущается нехватка высококвалифицированных специалистов: режиссеров, актеров, осветителей, дирижеров, музыкантов, звукорежиссеров в театрах и в концертных залах. Сценическое оборудование в театрах и концертных залах в большинстве заведений не отвечает современным требованиям и для их оборудования не выделяется необходимые средства. В настоящее время нехватка жилья и общежитий, низкая заработная плата молодых специалистов заставляют их уходить с этой сферы.

10. Общее количество библиотек в Хатлонской области в 2016 году составляло 502, из которых 60 находились в городах и 442 в селах. Из них 25 были детскими библиотеками и 3 централизованными библиотеками.

Следует отметить, что за исследуемый период несмотря то, что общее число библиотек в регионе увеличилось, их общий фонд сократился. Так, количество книг и журналов, хранящихся в библиотеках области, сократилось с 2796,1 тыс. экземпляров в 2011 году до 2550,6 тыс. экземпляров в 2016 году. То есть с 2011 по 2016 год – за 7 лет количество книг и журналов в библиотеках Хатлонской области уменьшилось на 245,5 тысячи экземпляров.

Сокращение общего фонда библиотек приходится на города и районы Куляб, Норак, Вахш, Хуросон, Дусти, Кубодиён, Джалолуддини Балхи, Абдурахмони Джоми, Яван, Восе, Ховалинг и Шамсиддин Шохин.

11. Следует отметить, что за прошедшие годы музеи региона добились больших успехов как с точки зрения роста и привлечения посетителей, так и с точки зрения число имеющихся в них объектов. Таким образом, количество музеев в области увеличилось с 8 в 1992 году до 21 в 2016 году. Количество посетителей возросло с 86 тысяч в 1992 году до 143,8 тысячи в 2016 году. А в 2016 году количество посетителей увеличилось на 70,2 тысячи человек по сравнению с 1992 годом.

Следует отметить, что, несмотря на успехи и достижения работников музеев Хатлонской области за годы независимости, в их

работе все еще есть недостатки. Например, в аварийном положении находятся Народный музей Балджувонского района и Историко-кредедческий музей Яванского района. Историко-кредедческие музеи еще не созданы в районах Дусти, Джайхун, Вахш, Кушониён, Пяндж, Восе, Муминобод, Дангара, Шамсиддин Шохин.

12. Клубные учреждения Хатлонской области в соответствии с действующим законодательством, указами Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, постановлениями Правительства Республики Таджикистан и Председателя Хатлонской области, постановлениями и поручениями Министерства культуры Республики Таджикистан проводили культурные мероприятия.

В Хатлонской области работают 285 клубных учреждений, в том числе 98 дворцов и домов культуры, 165 постоянных клубов, 22 передвижных клуба.

Следует отметить, что ежегодно Правительство Республики Таджикистан, Министерство культуры, органы местного самоуправления Хатлонской области ряда городов и районов области выделяют средства и привлекают внимание местных инвесторов для благоустройства различных культурных учреждений. Это способствовало к относительному развитию клубных зданий в регионе.

Однако, несмотря на полезные инициативы, в деятельности клубных учреждений все еще немало недостатков: отсутствие отдельных помещений, средств на ремонт музыкальных инструментов и средств звукоусиления, транспортных средств, специалистов отрасли, рабочего оборудования, компьютеров и принтеров, столов и стульев, места в залах и прочего.

13. Плодотворная деятельность культурно-развлекательных учреждений играет важную роль в эстетическом воспитании населения, а также в обращении внимания на красоту природы людьми, особенно молодого поколения и детей. В то же время эти учреждения являются главными центрами проведения различных мероприятий, особенно культурных. В этой связи исполнительные органы государственной власти Хатлонской области, ее городов и районов уделяют особое внимание реконструкции и строительству новых культурно-развлекательных парков. Следует отметить, что в советское время не во всех районах области были парки культуры. В результате конфликтов в начале 90-х годов прошлого века большая часть культурно-развлекательных парков в районах области были разрушены. В некоторых районах земельные участки в парках были

переданы отдельным лицам для строительства жилых помещений. Однако благодаря культурной политике руководства Республики Таджикистан и привлечению инвестиций из различных источников были реконструированы многие культурно-развлекательные парки городов и районов области, а в большинстве районов, в которых их не было, были построены новые культурно-развлекательные парки. Ныне в области действуют 22 культурно-развлекательных парков.

Рекомендации по практическому использованию результатов

1. Необходимо за счет привлечения инвестиций из различных источников построить больше дошкольных образовательных учреждений в городах и районах Хатлонской области, для охвата детей.

2. Для повышения престижа новых типов учебных заведений гимназий, лицеев и негосударственных школ и увеличения их числа, необходимо оказать помощь учителям различных учебных заведений области, общеобразовательных учреждений и вузов путём повышения заработной платы, создания благоприятных условий для работы и учебы.

3. Обратить особое внимание развитию профессионально-технических лицеев в регионе, потому что опыт и интеллектуальный капитал может еще больше способствовать развитию экономики Республики Таджикистан. Кроме того, если молодые специалисты мигрируют за границу, с одной стороны, они могут легко найти достойную работу и лучшую зарплату, а с другой стороны, это может улучшить условия жизни их семей, проживающих в Таджикистане.

4. Университеты и институты Хатлонской области остро нуждаются в преподаваниях с научными званиями и степенями. Чем больше квалифицированных специалистов будут вовлечены в высшие учебные заведения региона, тем выше качество образования и тем лучше и больше студентов получают плоды науки и знаний, станут профессионалами дела и внесут большой вклад в воспитании подрастающего поколения и развития общества.

5. Профессиональные театры и другие культурные учреждения региона нуждаются в высококвалифицированных специалистах: режиссерах, профессиональных актерах, дикторов, звукорежиссеров, музыкантов, сценическом оборудовании, транспортных средствах. Устранение этих недостатков может улучшить деятельность культурных учреждений. В культурные заведения области по квотам следует направлять талантливую молодежь на обучение не только в

Душанбе, но и за границу. Кроме того, обеспечение жильем молодых специалистов – лучший способ их привлечения и мотивирования.

6. В целях дальнейшего совершенствования деятельности культурно-просветительских учреждений региона, библиотек, музеев, дворцов культуры, клубов, культурно-развлекательных парков, наряду с выделением средств из различных уровней государственного управления, необходимо привлечь местных инвесторов и предпринимателей, полесобразно использовать их капитал для улучшения и развития культурно-просветительских учреждений.

Основное содержание диссертационной работы отражено в следующих рецензируемых научных журналах, указанных в перечне ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А] Алишери А. Нигоҳе ба фаъолияти ҳунарии театри Данғара // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, № 7, – Душанбе, 2019. – С. 107-113.

[2-А] Алишери А. Нигоҳе ба таърих ва таҳаввули низоми маориф дар шаҳри Кулоб, Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ, №5(89), 2019. – Душанбе, 2019. – С. 243-251.

[3-А] Алишери А. Саҳми ниҳодҳои хориҷӣ дар рушди маорифи вилояти Хатлон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон № 7. – Душанбе, 2020. – С. 103-108.

[4-А] Таҳаввулоти фарҳангии вилояти Хатлон дар давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ, №1(69). Душанбе, 2021. – С. 240-247.

[5-А] Расулиён Қ.Р., Алишери А. Вазъи адабии вилояти Хатлон дар ҷаҳон асри соҳибистиклолии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, № 3. – Душанбе, 2022. – С. 65-73.

11. Китоб ва мақолаҳо дар дигар нашрияҳо:

[6-А] Мактабҳои типӣ нав дар вилояти Хатлон // Сиёсат, давлат ва ҳуқуқ (маҷаллаи илмӣ-амалӣ), №3. – Душанбе, 2021. – С.139-145.

[7-А] Рушди таҳсилоти олии дар вилояти Хатлон яке аз нишонаҳои соҳибистиклолии комили давлатӣ // Сиёсат, давлат ва ҳуқуқ (маҷаллаи илмӣ-амалӣ), №3.– Душанбе, 2021. – С.153-163.

[8-А] Вазъи таҳсилоти касбӣ, ибтидоӣ ва миёна дар вилояти Хатлон // Маводи конфренсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таъмини амнияти миллии

кишварҳои Осиёи Марказӣ дар шароити тағйирпазирии ҷаҳон”. – Кӯлоб, – 2022. С.168-171.

[9-А] Ҳаёти театрию мусиқии вилояти Хатлон дар ҷаҳорҷақ асри соҳибистиклолии Тоҷикистон // Мақолоти таърихӣ (маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ). – Душанбе: Шохин-С – 2022. С. 32-44.

[10-А] Вазъи таҳсилоти касбӣ, ибтидоӣ ва миёна дар вилояти Хатлон // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таъмини амнияти миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар шароити тағйирпазирии ҷаҳон”. – Кӯлоб, – 2022. С.228-230.

Аннотатсия

ба автореферати диссертатсияи Алишери Амирхон дар мавзӯи “Ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисосӣ 07.00.02-таърихи ватанӣ

Дар автореферат муҳимияти илмӣ-назариявӣ ва амалии мавзӯи таҳқиқот, мақсад ва вазифаҳои он, дараҷаи омӯзиш, мавҷудияти сарчашмаҳо, давраҳо, назария ва усулҳои истифодакунанда ва натиҷаҳои асосии бадастомада зикр шудаанд. Дар он мундариҷаи асосиро таҳлили ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад. Муҳтавои асосии таҳқиқотро дигаргуниҳо дар соҳаи маорифи халқи вилоят, вазъияти таҳсилоти касбии ибтидоӣ, миёна ва олӣ, нақши адабиёт ва васоити ахбори омма дар рушди ҳаёти маънавии шаҳрвандони вилоят, рушди хунари театрию мусиқӣ ва дигар муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ аз қабилӣ китобхонаҳо, осорхонаҳо, хонаҳои фарҳанг, клубҳо, боғҳои фарҳангӣ фароғатӣ ташкил менамояд.

Муаллиф дар асоси маводи Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бойгонии ҷорӣ Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раёсати маориф ва Раёсати фарҳанги вилояти Хатлон, ҳамчунин маводи ҷопшуда дар матбуоти даврии кишвар паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии вилояти мазкурро таҳқиқ намуда, ба натиҷае мерасад, ки дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон таҳаввулотӣ азим ба амал омада, дар соҳаи гуногуни фарҳанг пешравиҳо дида мешавад. Аммо ҳанӯз ҳам дар соҳаи маориф, адабиёт ва санъат камбудию норасоиҳо ҷой доранд, ки баргараф намудани онҳо тақозои даври замон аст. Аз ин лиҳоз дар охири диссертатсия ва автореферат аз ҷониби муаллиф тавсияҳои мушаххас барои аз байн бурдани камбудию ва боз ҳам рушд ёфтани ҳаёти фарҳангии вилоят пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вилояти Хатлон, мактаб, маориф, литсей, гимназия, коллеҷ, омӯзишгоҳ, донишгоҳ, адабиёт, матбуот, театр, мусиқӣ, китобхона, осорхона, хонаҳои фарҳанг, клуб, боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, фарҳанг.

Аннотация

к автореферату диссертации Алишера Амирхана на тему «Культурная жизнь Хатлонской области в годы независимости Республики Таджикистан» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02-Отечественная история.

В автореферате показана научно-теоретическая и практическая значимость темы исследования, его цели и задачи, степень изученности источниковая база, теоретические и метрические основы исследования и полученные результаты. Его основным содержанием является анализ культурной жизни Хатлонской области Республики Таджикистан в годы независимости Республики Таджикистан. Основное содержание исследования отражают изменения в сфере народного образование области, состояние начального, среднего и высшего профессионального образования, роль литературы и средств массовой информации в развитии духовной жизни жителей области, развития искусства театра и музыки и других культурно-просветительских учреждений библиотек, музеев, домов культуры, клубов, культурно-развлекательные парков.

На основе материалов Центрального государственного архива Республики Таджикистан, Текущих архивов Министерства образования и науки Республики Таджикистан, Министерства культуры Республики Таджикистан, Управления образования и Управления культуры Хатлонской области, а также материалов периодической печати автор исследовал различные аспекты культурной жизни области. Известно, что в годы независимости Республики Таджикистан, в культурной жизни Хатлонской области произошли большие изменения, прогресс наблюдается во всех областях культуры. Однако есть еще недостатки в сферах образования, литературы и искусства, устранение которых – веление времени. В связи с этим в конце диссертации и автореферата автором даны конкретные рекомендации по устранению недостатков и дальнейшему развитию культурной жизни области.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Хатлонская область, школа, образование, лицей, гимназия, колледж, учебный центр, университет, литература, пресса, театр, музыка, библиотека, музей, дома культуры, клуб, культурно-развлекательные парки, культура.

Annotation

to the dissertation of Alisher Amirkhan on the theme of “Cultural life of the Khatlon region during the years of independence of the Republic of Tajikistan” for the scientific degree of candidate of historical sciences in the specialty 07.00.02-National history.

The dissertation indicates the scientific, theoretical and practical significance of the research topic, its goals and objectives, the degree of training, the availability of sources, periods, the theory and methods used, the main results obtained. Its main content is the analysis of the cultural life of the Khatlon region of the Republic of Tajikistan during the years of independence of the Republic of Tajikistan. The main content of the study is changes in the field of public education of the region, the state of primary, secondary and higher vocational education, the role of literature and the media in the development of the spiritual life of the inhabitants of the region, the development of the art of theater and music and other cultural and educational institutions, such as libraries, museums, houses of culture, organizes clubs, cultural and entertainment parks.

Based on the materials of the Central State Archive of the Republic of Tajikistan, the Current Archive of the Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan, the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan, the Department of Education and the Department of Culture of the Khatlon region, as well as materials published in the country's periodicals, the author explored various aspects of the cultural life of this region, in As a result, it is known that during the years of independence of the Republic of Tajikistan, great changes took place in the cultural life of the Khatlon region, progress is observed in various fields of culture. However, there are still shortcomings in the region, in the areas of education, literature and art, the elimination of which is the imperative of the times. In this regard, at the end of the dissertation and abstract, the author gave specific recommendations for eliminating shortcomings and further developing the cultural life of the region.

Key words: Republic of Tajikistan, Khatlon region, school, education, lyceum, gymnasium, college, training center, university, literature, press, theater, music, library, museum, houses of culture, club, cultural and entertainment parks, culture.